

GO, BUREKANA, GO!

Dinamika kojom radna snaga cirkulira Ujedinjenom Evropom nadilazi maštu prosječnog EU-građanina. Naša je pretpostavka, naime, da prosječni EU-građanin živi tamo gdje ga je zadesilo da živi i ne putuje kada to ne mora. Zašto da se, uostalom, gnjavi s jeftinim letovima (gdje se osoblje ponaša prema putnicima kao prema stoci, ispoljavajući onu posebnu vrstu sadizma koji siromašni ispoljavaju prema siromašnjima od sebe), kada svijet u posljednje vrijeme ionako dolazi k njemu.

Dok jedni, dakle, stoje na mjestu, drugi su mobilni, i sve se vidi kao na dlanu. Jedino mobilnost ujedinjene evropske mafije ostaje nevidljivom. Tu i tamo saznajem iz novina da je neki srpsko-ruski mafiozo koknuo nekog hrvatsko-albanskog mafioza u nekom evropsko-japanskom restoranu. Čini se da moji bivši zemljaci preferiraju japanske restorane, koji se zovu “Kobe”, i slično. Razumijem ih, ne mogu naši ljudi bez sushija, proždiru sushi sve dok im ne izađe na uši.

Zato je mobilnost istočno-evropske seksualne radne snage vidljiva, to jest vidi se vršak ledene sante koja pliva u dubokim, mračnim ilegalnim vodama. Nedavno sam bila u Oslu. Oslo je mali grad, pa u činjenici da bugarske prostitutke šetkaju oko novootvorenog Nobelovog centra za mir ne treba tražiti posebnu simboliku. Šetkaju se one posvuda, oko hotela “Opera”, koji se nalazi pored samog željezničkog kolodvora, a željeznički kolodvor nalazi se u samom srcu Osla. Baš kao i Nobelov centar za mir. Pitam se zašto baš Oslo? Kao da su EU-pimpovi donijeli neku tajnu rezoluciju o podjeli evropskoga teritorija, pa je južnim Bugarkama pripalo sjeverno Oslo. I dok Bugarke drežde na kišnim i sivim ulicama Osla čekajući na mušterije, u Bugarsku su se

---

UVOD U DEMOKRACIJU

DUBRAVKA UGREŠIĆ

stuštili zapadnoevropski pedofili, kamuflirani u korisnike jeftinih bugarskih wellness centara. Ganjaju tamo bugarske dječake i djevojčice, pa bugarski parlament ozbiljno razmišlja da se riješi zatucanih komunističkih predrasuda i donese liberalan zakon o legalizaciji prostitucije. Norvežani su, slijedeći švedski primjer, donijeli zakon o kažnjavanju korisnika seksualnih usluga. Norveški klijenti ubuduće će morati računati, ako ništa drugo, na dodatni financijski rizik.

Ti, što svako malo koknu jedni druge, Rusi, Ukrajinci, Estonci, Albanci, Srbi, Turci i tko zna tko sve ne, dilaju sa svježim ženskim mesom. Skoknu do Estonije, Moldavije, Ukrajine, Litve, Latvije, Rusije, Rumunjske, zavrбуju djevojčice, obećaju im posao kućnih pomoćnica i dadilja u Evropi, a djevojčice završe kao seksualno roblje u Hamburgu ili Tel Avivu, po albanskim bordelima ili u mračnim srpskim enklavama po Bosni, u južnoj Srbiji, u arapskim zemljama, posvuda.

6 Trafikarenje u Istočnoj Evropi je jedan od najvećih biznisa, koji, prema najnovijem izvještaju britanskog Helsinki Human Rights Group, donosi tajkунima u sex-industriji od 5 do 22 milijarde godišnje. Žena može biti preprodavana i iskorištavana sve dok ne umre, ne poludi, ili se, što je veoma često, ne odluči na samoubojstvo. Samoubojstvo je bolje od Turske, gdje se žene u turskom gradu Trabzonu prodaju na tržnici kao roblje. Od Bosne do Izraela žene se prodaju po cijeni od 800 do 15.000 dolara, zavisno od "kvalitete mesa". Žene su dužne vraćati novac potrošen za svoj transport i pasoše, koji, naravno, ostaju u posjedu njihovih pimpova. Njihovi vlasnici ih izglednjaju, tuku i podvrgavaju "gang bangu", što je neka vrsta "testa". "Ispitna komisija", njih pet ili sedam, zajednički siluju ženu da bi je pripremili za budući posao. Žena radi sedam dana u tjednu, u toku dana ima od deset do trideset mušterija, i donosi svome bossu golemi profit. Za uzvrat dobiva malo hrane i pokoju cigaretu.

Arapi, koji svoje vlastite žene zamataju od glave do pete, nemaju ništa protiv žestokih provoda s istočno-evropskim mesom. Židovi u Izraelu, kojima vjera ne dopušta razbacivanje sjemena uokolo, izbacuju sjeme u meso jeftino kupljenih Ruskinja. Ruskinje ih, gle, najviše uzbuđuju. Šareni bollywood filmovi, za kojima u posljednje vrijeme luduju Evropljani, prekrivaju mračnu indijsku realnost s tisućama i tisućama bordela, sa ženama koje u bordelima rađaju djecu, koja postaju prostitutke, koje rađaju djecu koja postaju prostitutke. Ruski bogati mafiozi, priča se, imaju svoju vrstu zabave: u svojim banjama koriste gole djevojke kao držače za pepeljare. Djevojke kleče i drže na leđima pepeljare u koje ruski muškarci odlažu svoje cigare.

Globalno trafikarenje – koje ima svoje uhodane putove i savršenu organizaciju, gdje su žene seksualno roblje koje donosi zaradu veću od trgovine dro-

gom i neusporedivo manji rizik – jedna je od najstrašnijih realnosti suvremenog svijeta. Prema službenim statistikama oko milijun žena godišnje postanu žrtvama trafikarenja.

Svake godine milijun novih žena biva pretučeno, silovano, obespravljeno, pretvarano u seksualno roblje i podvrgavano najstrašnijim poniženjima. Svake godine na tom novom milijunu žena bogate se muškarci preprodavajući njihovo meso drugim muškarcima. Žene ne zarade ništa, njihovi bossovi tretiraju ih gore nego pse.

Pritom je svijet, i njegova muška i njegova ženska polovica, zabavljen tricama, lokalnim i globalnim. Cio svijet digao se na noge prije nekih godinu ili dvije zbog karikature Muhameda objavljene u danskim novinama. U isto to vrijeme milijuni žena žive život gori od psećega i nema nikoga tko će krenuti u protestni marš za njihova prava. Za te žene ne brinu ni religijski oci, ni korisnici njihovih usluga, ni oni koji zarađuju na njima, ni policija, ni državne vlade, nitko osim tihih, anonimnih popravljča svijeta, jednako tihih i anonimnih kao što su one same.

U svoj toj pregolesoj i prestrašnoj globalnoj nesreći nađe se i poneko zrnce gorke sreće, baš kao u srceparajućoj američkoj filmskoj bajci “Pretty Woman”.

Odmah su ga prozvali Giani Piraneze, jer se pojavio u Rijeci s golemim, 7
pirinejskim planinskim psom. Piraneze je bio malešni muškarac, jedva metar i pedeset, takva rasa, šta da se radi, i njegovi su roditelji dosizali jedva metar i pedeset. Iako malešan, Piraneze je bio skladan, crne, sjajne kovrčave kose, zelenih očiju s dugim crnim trepavicama, bisernih zubiju, savršenih mišićavih nadlanica, s lijepim malešnim šakama, sa savršeno njegovanim okruglastim prstima, ukratko: muška lutka. Upisao je prvu godinu zubarstva u Rijeci, kao i mnogi Talijani: kažu da je doći do zubarske diplome u Hrvatskoj mnogo lakše nego u Italiji. U Rijeci je iste sekunde stekao hordu prijatelja, nedostatak centimetara obilno je kamuflirao lovom. Plaćao je ručkove i večere, provode i zabave, i dijelio uokolo skupe poklone. Ubrzo je za njim došla i Burekana. Burekana je bila Albanka, ogromna, snažna žena, tri puta veća i šira od Piranezea.

Nadjenuvši Albanski nadimak Burekana lokalni dečki imali su u vidu njezinu veliku, okruglu stražnjicu koja ih je podsjećala na limene tepsije u kojima su lokalni Albanci pekli burek. Burekana se u Italiji obrela kao prostitutka, koju je tamo dovela albanska mafija, a kako je naletjela na Piranezea i kako je uspjela pobjeći mafiji, nitko nije znao. Bila je mirna, šutljiva i spora djevojka, i nije se odvajala od Piranezea. Više je sličila na njegova bodyguarda, ili na pirinejskog planinskog psa, nego na njegovu djevojku. Uostalom, to je i bila, nosila bi ga na rukama kući

kada bi se ovaj napio, a napijao se svakodnevno... A onda su jednoga dana nestali. To jest Piraneze je nestao, a Burekana se vratila u Italiju. Što se, zapravo, dogodilo, nitko nije znao. Kolale su razne priče, neki su Piranezea vidjeli u Barceloni, neki u Madridu, neki u Parizu... Piranezea je dotukao alkoholizam, što i nije bilo teško ako se uzme u obzir njegovo tjelce i količine alkohola koje je ulio u njega. Sve u svemu, Piraneze je izgorio kao šibica. Velika, mirna i šutljiva Burekana živi s njegovim roditeljima. Brine o dvoje malešnih staraca slomljenih srca nesebično i predano. Brine i o pirinejskom planinskom psu, jedinog dobroj uspomeni na Piranezea. Starci na ovome svijetu nemaju nikoga osim Burekane, pa će joj nakon svoje smrti ostaviti sve što imaju. A imaju, priča se, toliko da njihovo bogatstvo može hraniti pola Burekaninih albanskih zemljaka u naredna dva desetljeća.

I čiča-miča gotova je priča.

8 Ili nije? Jer što bi bilo da velika, mirna i šutljiva Burekana jednoga dana otvori usta i pusti krik od kojeg će se svijetu zalediti žile, da uzme mač i krene u sječu svih onih glava koje su je ponizile? Što bi bilo da milijuni poniženih žena, probuđenih Burekaninim krikom, uzmu mačeve u ruke i krenu i one... Kamo bi se rastrčali svi oni mračni tipovi, nasilnici, krimosi, dileri, pimpovi, bossovi, uvaženi građani, dobri supruzi i očevi, ti koji svako malo klisnu u bordele kao miševi i izi-
vljavaju se na jeftino kupljenom mesu tuđih kćeri? Kamo bi se rastrčali svi oni brutalni lokalni policajci i gradonačelnici, ti koji su i korisnici seksualnih usluga i profiteri? Kamo bi se rastrčali svi oni šefovi vlada, političari, ministri, svi ti koji imaju prečeg posla nego da se bave prostitutkama, ali im jeftin zalogaj ženskoga mesa sa strane svejedno nije stran? Kamo bi se rastrčali svi ti milijuni posranaca po svijetu koji sebe s ponosom zovu muškarcima? Go, Burekana, go!

STRANCI PIŠTE...

Nedavno sam se obrela u Stockholmu. Stockholm je jedan od rijetkih evropskih gradova koji odgovara idealu što ga evropo-idealisti imaju o "pravoj Evropi". Grad je zapanjujuće čist, elegantan i lijep. Dizajn je izvrstan i promišljen, rijetko što zagrebe po oku sofisticiranijeg promatrača, sve funkcionira, sve klizi, sve radi, sve je, doduše, malko usporeno, a opet moderno, sve po mjeri čovjeka. Ljudi su mahom ljubazni, a da se pritom ne cmaču, otvoreni, a da pritom ne padaju u monološke zanos, ponosni, a pritom lišeni arogancije. Sve u svemu, Stockholm je grad u kojem bih – kada bih birala – živjela radije nego u nekim drugim, razvikanim evropskim gradovima.

Možda ovu iznenadnu privrženost Stockholmu mogu zahvaliti detalju. Naime, u tri dana koliko sam provela u tome gradu, moje prisustvo nepogrešivo su registrirali gradski alarmni sistemi. Istina, odnosilo se to na trgovine: svaki moj ulazak u neku trgovinu bio je popraćen pištanjem. I svaki izlazak pištanjem.

– Sigurno ste nešto kupili u nekoj trgovini pa su vam zaboravili skinuti magnet... – rekla je ljubazno prodavačica.

– Ne, ništa nisam kupila...

– Onda sigurno imate IPod...

– Nemam IPod!

– Možda mobilni?

– Tu je...

Na čas sam ostavila mobilni prodavačici i izašla iz trgovine.

– Hm, opet pištite... – rekla je prodavačica.

– Što da radim? – pitala sam zbunjeno.

– Ništa, ne brinite... – rekla je ljubazno prodavačica. – All foreigners are beeping!

Svi stranci pište, rekla je nespretno prodavačica, i tko zna što je pritom zapravo mislila.

Najednom sam osjetila olakšanje. Nakon toliko godina koliko živim u inozemstvu, štokholmski alarmni sistemi djelovali su poput epifanije, poput objave dugo tražene istine. Pa da, ja sam stranac! I otkuda odjednom ta moja začuđenost otkrićem: nisam li, zaboga, napustila svoj dom zbog toga da bih bila stranac? Živim u inozemstvu desetak godina, i već desetak godina zdušno podržavam politiku integracije u svakoj zemlji u kojoj se nađem. Mijenjajući zemlje, adoptirala sam im se svim srcem, adaptirala se brzinom munje, vjerujući u to da je integracija jedini put. I tek mi je nedavno, za posjete Stockholmu, mala štokholmska prodavačica skinula teret s pleća. Kakva integracija! Pa ja sam stranac! Pištim jer sam stranac, stranac sam jer pištim.

Za mene je dom (domovina) tamo gdje me puštaju da budem stranac, izjavio je tako ili nekako slično, slavni Talijan Italo Calvino. Pustite me, dakle, da budem stranac. Ja svoj izbor skupo plaćam. Vi imate svoga frizera, svoga masera, svoga mesara, svoje prijatelje iz djetinjstva, svoje rođake, svoje porodice i porodične sastanke, svoje ulice, svoja mjesta, svoja sastajališta, svoje konobare i svoje zubare, sve je vaše, jer vi ste kod kuće, a ja sam stranac. Ja sam ta koja nema svoga frizera. U rezultatu, ja sam ta koja hoda svijetom loše ošišana. A na vama je da snosite sve konzekvence svoje domaćosti. Nedavno je, kad smo već kod toga, neki Rus čekićem umlatio svoju frizerku zato što ga je loše ošišala. Svoju, domaću, rusku

frizerku. Jer čovjek si samo kod kuće može dopustiti da u frizerski salon ponese sa sobom čekić.

Pustite me, dakle, da ne znam kako je ustrojena vlada zemlje u kojoj živim, i tko je ministar vanjskih, a tko ministar unutrašnjih poslova, i da se pritom ne osjećam krivom. Sve sam to i predobro znala kod kuće, zbog toga sam i izabrala da budem stranac. Ne kolutajte očima ako ne znam tko su lokalne zvijezde i zvjezdice, i tko je taj tip koji tuli s televizijskog ekrana svaki puta kada pritisnem dugme, sve sam to predobro znala kod kuće i znanje mi nije donijelo baš nikakve koristi, Možda sam dijelom i zbog toga izabrala da budem stranac. Ne frkćite zato što ne znam gomilu stvari, račun ionako plaćam ja. Ne prezirite me zbog toga što nisam čitala lokalnog književnog genija, propust je ionako moj. Ali kada stvari postanu nezaobilazno važne, ne brinite, već ću saznati, i znati koju stranu da izaberem. Kada dođe do važnih stvari neću zatajiti, provjereno, zbog tog refleksa sam, uostalom, i postala – stranac. Moja mala privatna statistika tvrdi da sam ja sam ta koja će vam prije pružiti ruku ako se spotaknete i padnete nego “vaši”, “domaći” ljudi. Jer i meni su pomoć, kad je zatrebalo, pružali “stranci”; “domaći” su, uglavnom, zdušno odmicali. Ne gundajte, dakle, ne tjerajte me da se integriram: zapamtite, s mojom integracijom vaši rizici postaju veći.

10

Talijanska vlada donijela je početkom novembra 2007. zakon kojim ovlašćuje policiju da protjera iz Italije čak i državljane Evropske unije, ukoliko oni ugrožavaju javnu sigurnost. Slutim da će sličan zakon donijeti i druge zemlje Evropske unije: previše je stranaca koji ugrožavaju javnu sigurnost. Talijani su svoj zakon donijeli zbog Romulusa Nicolae Mailata, Rumunja romske narodnosti, koji je opljačkao i pretukao na smrt neku nesretnu Talijanku. Pola milijuna Rumunja izlilo se u Italiju nakon što je Rumunjska postala članica EU. Incidenti spaljivanja romskih čerghi nisu novost, događali su se i prije nego što je Romulus Nicolae Mailat digao na noge mnoge Talijane. Italija je zemlja u kojoj ruski konobari u talijanskim restoranima poslužuju kineske goste, rekao je neki Rus koji se tek nedavno prvi puta obreo u Italiji. Ipak, javni bijes upravljen je prema Rumunjima, koji čine tek osminu emigranata koji žive u Italiji, i od kojih su većina, pretpostavlja se, Romi. Za sve je, dakle, kriv Ciganin Romulus, on je ta kap zbog koje se prelila čaša. Čim je zbog Romulusa donesen zakon o ekspresnom protjerivanju iz zemlje, istog časa podnijeto je čak 5000 zahtjeva za ekspresno protjerivanje ujedinjenih Evropljana s rumunjskim državljanstvom. Talijane čini se ne brinu Talijani koji pljačkaju i siluju nesretne Talijanke: njih nemaju kamo protjerati.

Tko zna, možda su štokholmski detektori i nesretna replika švedske prodavačice da svi stranci pište uvod u novo, ujedinjeno evropsko doba. Jer u tom

novom dobu bit će sve više “stranaca”, pa prema tome i sve više “domaćih”. Možda će stranci jednoga dana biti prisiljeni da nose magnetne narukvice, kako bi detektori pištanjem upozoravali na njihovu prisutnost. Možda to neće biti narukvice, nego maleni potkožni čipovi u obliku zvijezde žute boje. Ah, tko zna što će još sve biti! Zasada nam, i jednima i drugima, i domaćima i strancima, preostaje staromodna utjeha: usamljeni pjesnički glas.

Ivan Slamnig, hrvatski pjesnik, inspiriran stihom Emily Dickinson – *I am a nobody. Who are you?* – napisao je nešto o svemu tome prije pedesetak godina...

*Ja sam stranac! Dobar večer.
Da l' si i ti stranac?
Dva smo, znači? Nemoj reći, jer
stavit će nam lanac.*

*Tužno li je biti domać
i prosto, poput žabe,
kreketat do u božju ponoć
sred zadimljene grabe!*

Što da na to kažem? Stranci svih zemalja ujedinite se? Ne, stranci svih zemalja ne ujedinjujte se! Osim ako, naravno, ne želite postati – domaći. A i vi, domaći, budite ljubazni prema strancima, jer bez njih ne biste ni znali da ste – domaći.

Srdačan pozdrav, beeeep!

UVOD U ROBOVLASNIČKO DRUŠTVO

Moj desetogodišnji prijatelj ide u četvrti razred osnovne škole. Moj prijatelj je dijete svoga vremena, stalno premeće u rukama kompjuterske igrice. Nedavno mi je ponosno pokazao zanimljivu kompjutersku “učilicu”, dodatak školskom programu. Učilicu je, kao “izvorno hrvatski proizvod”, odobrilo i preporučilo hrvatsko Ministarstvo prosvjete i sporta. Sve u svemu, čini se da je cijela stvar odlično zamišljena.

Na ekranu se pojavljuje animirani dječak (dječak, doduše, a ne djevojčica!), koji ulazi u školu. Na vratima razreda piše “Matematika”, “Engleski”, “Hrvatski”....

– Reci, u koji razred idemo? – pita me.

– Hm... U geografiju...

– Super izbor, to je moj najdraži razred!

Ubrzo shvaćam i zašto. Na ekranu se pojavljuje reljef Hrvatske i mala svemirska letjelica. Moj prijatelj vješto upravlja letjelicom iznad hrvatskih planina, gradova i dolina, juri duž jadranske obale, kruži iznad jadranskih otoka...

– Je l' znaš gdje je Dubrovnik? – pita.

– Ne znam. Pokaži mi.

I on zaustavlja letjelicu na mjestu gdje odmah iskače oblačić s kratkim opisom povijesti Dubrovnika.

– Eto, tu je Dubrovnik...

Odmah zatim na ekranu iskaču fotografije župana i podžupana dubrovačke županije i dubrovačke gradonačelnice. I iznad njihovih glava pojavljuju se oblačići s kratkim opisom njihovih zasluga i nazivom stranke kojoj pripadaju (što je gotovo nepotrebno, jer većina pripada stranci na vlasti). Zamjećujem da su kratki CV tekstovi u oblačićima obimom ipak veći od povijesnoga CV teksta grada Dubrovnika.

Uzimam kompjuterskog miša u ruke i sada ja upravljam letjelicom. Split, Rijeka, Zadar, Osijek... Svugdje iskaču glave hrvatske političke elite.

12

– Hej, daj mi miša, to je moja igra... – kaže.

Desetogodišnjak je očaran igrom, a u meni kuha. Ipak, držim jezik za zubima. Nije moje da zbunjujem dijete, da mu govorim kako je gradonačelnik, župan ili podžupan zapravo lopov, kriminalac, švercer oružjem ili mafiozo. On ionako zna njihova imena, političari se ionako stalno pojavljuju na televiziji, u novinama, na zasjedanjima sabora. Političari su medijske zvijezde tranzicijskog društva. Dječak u novinama može vidjeti fotografije njihovih vila, njihovih stanova, njihovih tvornica, njihovih liječničkih dijagnoza i operacija, njihovih žena i djece, štoviše može pročitati kako su kćerka ili sin nekog političara upravo diplomirali na Harvardskom univerzitetu. Može ih svaki dan čuti kako s TV ekrana grme o moralu, o rodoljublju, o nepravdama, kako javno ocrnjuju jedni druge, kako se slizavaju jedni s drugima, uostalom svi su ista sorta. Kompjuterska učilica s fotografijama tih moćnika prosutima po hrvatskome reljefu za njega je posve prirodna stvar. I dok ja u sebi gundam kako je sve to besprimjerno kriminal, kako su krimosi penetrirali u sve, kako su čak uspjeli ući u školske programe, kako su sami sebi dali status historijskih spomenika, moj desetogodišnji prijatelj je oduševljen. Zna ime i lice svakog polupismenog lopova koji je preko noći postao branitelj domovine, general okićen državnim medaljama, vlasnik tvornice koju je kupio za cijenu boljih cipela, uspješni poduzetnik, gradonačelnik i uvaženi sabornik.

I tranzicijski popovi, ne samo lopovi, sebi ubrzano dižu spomenike. Hrvatski katolički hramovi iskaču brzinom pop-corna posvuda: u svakome selu, u svakoj zabiti, u svakom naselju. Betonski komunistički stambeni blokovi u novoza- grebačkim naseljima, ti koji su osiguravali jeftin smještaj stotinama tisuća ljudi, sada su konačno dobili svoj pravi smisao: golemu betonsku crkvu. Monumentalne be- tonske crkve često imaju tornjeve od stakla u kojima klizi lift. Transparentni tornje- vi s liftovima – arhitektonska moda nove crkvene arhitekture – i najnemaštovitijem prolazniku trebali bi sugerirati spasonosni link s nebesima, ili komunistički reče- no: obećanje svijetle budućnosti. Poneka novoza- grebačka stambena naselja imaju i po dvije crkve. U manjim mjestima crkva je jedino što imaju. I dok po hrvatskim bolnicama nema dovoljno bolesničkih kreveta, dok ljudi prerano umiru – jer nema novaca ne samo za dijagnostičke aparate, nego često niti za običnu gazu – crkva gra- di svoje utješiteljske piramide. I to je crna istina, iako zvuči kao anticrkvena retori- ka. Popovi su, baš kao i političari, penetrirali svugdje: u sabor, u političke forume, na televiziju, u medije, u škole. Ulaz u svaku bolnicu, ali i u svaku bolničku sobu, markiran je katoličkim raspelom. Moj mali prijatelj ide na vjeronauk. Vjeronauk je, navodno, njegov slobodni izbor. Satova vjeronauka ima koliko i satova englesko- ga jezika tjedno. Subotom ujutro – kada nema škole – ponovo ide u crkvu.

– Zašto ne ideš na nogomet? – pitam ga.

– U crkvi nam je super, svi idu, tamo se igramo – odgovara. Pritom je *svi idu* pravi odgovor. Zasada, na sreću, ne gleda televizijske diskusije i zato ne grmi po kući da bi trebalo ukinuti pravo na abortus jer je tako rekao službeni spiritualni lider većine Hrvata.

Istina, ima u crkvi i nečeg dobrog. Crkva je glavni organizator javnih kuhinja, kažu. Pred javnim kuhinjama stoje redovi ljudi i čekaju na toplu juhicu. Juhica je najjeftiniji i najisplativiji ljudski ulog: za dvije mrkve, kocku kokošje juhe i malo tople vode dobiva se neprocjenjivi ideološki povrat: vjerska lojalnost. Crkva neće, dakako, izdvojiti novac za kupnju magnetske rezonance, radije će prikvačiti drveno raspelo na bolnički ulaz. Raspelo je jeftinije. Niti joj pada na pamet da od one gomile cementa preostale od gradnje crkve sagradi – dječji vrtić. Ona je, uosta- lom, zadužena za spiritualni resor.

Da li je “pejzaž” kojim sam okružena u Nizozemskoj drukčiji? Hm, ne znam kako da odgovorim na to pitanje, ali znam da sam nedavno posjetila jednu od najvećih evropskih tržnica, sajam, bazar (tako se i zove *De Bazaar*) u Beverwijku, ma- lom mjestu udaljenome na pola sata vožnje od Amsterdama. Bazar postoji već nekih dvadeset i pet godina. Sve je započelo od divlje tržnice, od buvljaka. Danas mjesto nalikuje na golemo, prostrano sajmište, s lijepo uređenim, velikim parkiralištima,

s halama gdje se prodaje bukvalno sve: kompjutori, televizori, namještaj, hrana, odjeća... Najprivlačniji je dio s orijentalnom hranom. Turci, koji su najbrojnija emigrantska populacija u Holandiji, taj bazar zovu malim Istanbulom.

14 Cijene su niske, a već ionako jeftin holandski lanac Hema (koji me podsjeća na komunističku NaMu, narodni magazin) nudi pet bilo kojih odjevnih stvari za svega petnaest evra. I iako se čini da Kinezi imaju monopol na razne elektronske “igračke”, a Marokanci i Turci na hranu, svi zapravo trguju sa svačim. Sajmište je otvoreno svake subote. Tamo dolaze obitelji s djecom, provode cio dan u kupovini, jedu u jeftinim improviziranim restorančićima, djeca se zabavljaju na dječjim igraonicama i “zabavnim parkovima”. Posvuda trešti muzika. Sajmištem teče rijeka od nekih stotinjak nacija, koliko ih živi u Nizozemskoj. I dok se u holandskom političkom životu žučljivo raspravlja o integraciji (koja kao da je postala pitanje života ili smrti holandske države), o lojalnosti prema holandskoj državi, o identitetima, o etničkim pravima, o kulturnim i religijskim razlikama, o etničkoj napetosti, o gradnji još jedne od mnogih, ovoga puta ogromne džamije u Amsterdamu koja će smiriti napetosti – o svemu, dakle, što smiruje, ali jednako tako i zaraćuje ljude – ovdje, na bazaru, vlada drugi zakon. Dok promatram ljude koji osvijetljeni blijedim ožujskim suncem ključaju pržene krumpiriće prelivene majonezom, bazaju između štandova tražeći kakvu sitnicu, hodaju natovareni plastičnim vrećicama, postaje mi jasno da je jedan starinski pojam istjeran iz svakog, pa tako i političkog, mišljenja – pojam klase. Jer sve ove ljude ovdje ujedinjuje ista klasa. Svi su oni ovdje – i bijeli Holandjani, i tamnopusi Marokanci, i crni Surinamci, i žuti Kinezi – odjeveni u istu odjeću, čija cijena ne prelazi desetak evra, svi imaju isti ukus, svi kupuju iste jeftine sofe, iste plastične igračke za svoju djecu, iste televizore, svi nose na zaglancima iste satove. Svi su oni “smeće”, *trash*, lišeno svijesti o vlastitu položaju. Lukavi političari i još lukaviji popovi podmetnuli su im igračku: pravo na religijski, nacionalni, etnički identitet. Turcima se čini da je neobično važno to što su Turci, Marokancima to što su Marokanci, Holanđanima to što su Holanđani, Hrvatima to što su Hrvati, Srbima to što su Srbi... I svi oni žvaču i natežu svoj sveti identitet kao žvakaću gumu, i ne videći da je u pitanju jeftin supstitut, ne shvaćajući da je to jedino što i mogu žvakati, jer svi pripadaju istoj klasi, *underclass*, klasi deklasiranih.

– Reci, tko je gradonačelnik Osijeka? – pita me.

I ja protiskujem ime lokalnog krimosa i gradonačelnika s mukom.

– Bravo, položila si geografiju s peticom! – kaže desetogodišnjak.

Položila sam uvod u novo robovlasničko društvo, mislim si, ali ništa ne kažem.

STENDAHLOV SINDROM

Zaglavila sam se u jednom od zvonika crkve *Temple Expiatori de la Sagrada Familia*. Teško dišem – puh! puh! – nedostaje mi zraka. Znam, znam, prepoznajem simptome, napadaj panike, *panic attack*, proći će. U visini mojih očiju, odvojen željeznom rešetkom, šetka olinjao golub. Udišem prašinu koju je digao nervoznim lepetanjem krila. Golub je agresivan, vidi se, najradije bi mi iskopao oko da može, prokleti turisti, misli si. Prokleti golubovi, mislim, možda će jednoga dana i moći, možda će jednoga dana ta ptičja vrsta koja naseljava gradove izmutirati i istisnuti ljude. Iš, ubojico! – protiskujem kroz zube. Golub u odgovor mete krilima i baca mi prašinu u nos.

Od znamenitih spiralnih stepenica kojima se spuštam hvata me vrtočglavica. Koji me je vrag tjerao da se popnem! I koliko ih je još, stepenica, preostalo? Hoću li se ikada spustiti ili ću zauvijek ostati zaglavljena u zvoniku promatrajući kroz uzak prozorčić komadić neba. Ah, Gaudi! Prethodnoga dana već od ranoga jutra čekala sam u redu da se otvori znamenita Casa Mila, “La Pedrera”. Sama nemam foto aparat, ali sam zato našavši se na krovu Gaudijeve kuće upala u kadar desetina i desetina tuđih aparata. A krov, taj sa zastrašujućim dimnjacima (*espantabruixes*), kao da je anticipirao buduću invaziju fotografski opremljenih turista: i gle, zaista nema načina da se netko nekome ne nađe u kadru. Promatram turiste kako gestama razdragano objašnjavaju svojim suputnicima to što ionako vide, kako rukama imitiraju valove objašnjavajući jedni drugima Gaudijevu ideju, kako pantomimom pokušavaju dočarati to što im je pred nosom: Gaudijeve balkone koji navodno podsjećaju na gomilu algi što ih je more izbacilo na obalu.

Žao mi je što u Barceloni nisam vidjela staklenu kupolu u *Palau de la Musica Catalana*, ali tako je to: moje posjete gradovima u posljednjih desetak godina svoje se uglavnom na to što nisam uspjela vidjeti. Godinama sam, na primjer, čeznula da vidim Sikstinsku kapelu. Jednom je bila zatvorena zbog renovacije, drugi puta je bio ponedjeljak, treći put sam ponovo udarila nosom u zatvorena vrata. Tek za četvrtog boravka u Rimu imala sam sreće; Vatikanski muzej bio je otvoren, a zajedno s njim i Sikstinska kapela. Nakon nekih pola sata jurnjave po muzejskome labirintu konačno sam pronašla to što sam tražila. Zastala na ulazu u malu dvoranu. Ljudi su stajali stisnuti kao sardine, glava podignutih prema Michelangelovu stropu. Moj pogled pao je na blizance, bebe u kolicima: i one su podizale glave prema stropu. Pokušala sam se okrenuti, ali nije išlo, ljudi iza mene potiskivali su me prema unutra. Ušla sam, i ne pogledavši strop, i stala se dijagonalno probijati kroz gomilu prema drugom izlazu, što je izazvalo negodovanje ljudi s podignutim glavama. Osjećala sam kako niz moja leđa curi znoj. Panika u meni rasla je poput pivske pjene. Či-

nilo mi se da ću, ako istoga časa ne izađem, umrijeti. Do glavnoga izlaza dobauljala sam u polusvjesnom stanju. Na samom izlazu zgrabila sam jeftinu Capella Sistina video kasetu, platila ne dočekavši kusur, i izletjela napolje kao metak. Video kasetu nikada, naravno, nisam odgledala. U međuvremenu sam izbacila video rekorder iz upotrebe. Sada imam DVD.

Ništa više ne uspijevam vidjeti. Od neke je utjehe to da sam Louvre, Ermitaž i Metropolitan vidjela davno prije, u ona nedemokratska vremena kada su avionske karte bile skupe. Jer gradove, a zajedno s njima i muzeje, danas su okupirali korisnici jeftinih avionskih letova, ljudi baždareni na fizička i mentalna poniženja, turisti, osobe jakih nerava i velike fizičke izdržljivosti, ljudski primjerci u ratnoj spremi, naoružani ruksacima, fotoaparatom, kamerama i bocama vode, strpljivi čekači u dugim redovima, moderni hodočasnici koji obavljaju tko zna kakvu pokoru, lovci na turističke relikte, kolekcionari jeftinih turističkih uspomena, ljudi koji su metaforu svijeta kao globalnoga sela shvatili doslovno. Nama, slabima duhom i tijelom, ne preostaje drugo nego da se u kakvoj krčmi u Madridu – nabadajući vilicom ne suviše svjež tapas i buljeći u jeftinu reprodukciju Picasove *Gurenike* na zidu – zabrinuto zamislimo nad pitanjem kamo sve to vodi. Nama, gubitnicima, ne preostaje drugo nego da u kakvom kafiću u Amsterdamu – dok srčemo espresso rijedak poput čaja od kamilice i pritom buljimo u jeftinu reprodukciju Rembrandtove *Noćne straže* na polici iznad šanka – razmislimo o stanju stvari.

Uvijek su postojali *oni* i *ja*. Oni su prije provodili svoje vikende u shopping mallovima, a ja sam obilazila muzeje; oni su se preznojavali po Ikeama tražeći jeftine komade namještaja za svoje brloge, a ja sam, ne štedeći energiju i novac, skakala u London na najsvježije izložbe. Što se to dogodilo?! U posljednjih desetak godina oni su “provalili” da postoje jeftini letovi i sada naplavljuju moja (moja!) mjesta. Svjetske muzeje danas naveliko proširuju ne, naravno, radi mene, nego radi njih! Grade i nove, kao onaj u Bilbaou, da bi oni (ne ja!) imali razlog da nekamo skoče preko vikenda. Male i intimne knjižare u kojima sam provela dobar dio svoga života postale su ogromni knjižni supermarketi, sve radi njih. Sebe su emancipirali, a mene potiskuju u stranu. Oduzimaju mi prostor, nervozno lupkaju krilima, dižu mi prašinu ispred nosa. Ugurali su se na moja mjesta – dolaze u gradove, šetkaju po starim iskopinama, slikaju sveta mjesta, posjećuju spomenike kulture, sjede po koncertnim salama, šetaju po galerijama, knjižarama i muzejima. Meni su ostavili da se zadovoljim s jeftinom šalicom na kojoj je Picassov potpis ili Malevičeva reprodukcija, s balonom u obliku žene koja performira Munchov “Krik”, ili s gipsanom grudom oblijepljenom sitnim kremičkim pločicama koja bi me trebala podsjećati na Gaudija i usput mi služiti kao pepeljara.

Pa ipak, *oni* me odnedavno više ne brinu, emancipirala sam se i ja, promijenila sam životni stil. Ne pada mi napamet da više putujem. Sada visim na internetu. Usput rečeno, ako su već naši životi virtualni, zašto bi naša putovanja, uključujući i posjete muzejima, morala biti stvarna?! Na muzejskim sajtovima mogu naći sve što želim. Met i Moma su moja omiljena internetska destinacija. Šećem dvoranama, zaustavljam se pred umjetninama, uvećavam ih i smanjujem, pritom puštam glazbu koju želim, i što je najljepše: nema gužve, nema ljudi, nema razloga za paniku. Na izlasku mogu ući u Mominu prodavaonicu suvenira i kupiti si lampu Isamu Noguchija ili Muji policu od recikliranog papira. Mogu pogledati što Guggenheim nudi i kupiti prigodni šal s motivima Kandinskoga. A što se Vatinskog muzeja tiče, sada mogu mirno šetati pogledom po Michelangelovim freskama na stropu Sikstinske kapele koliko me je volja. Nema vrtoglavice, nema ubrzanog lupanja srca... Po izlasku iz muzeja, mogu si, da se malo razveselim, kupiti kapiću s natpisom *Veni vidi vici* (Ta u Rimu smo, nismo li!). Tate, Pompidou, Uffizi, Prado, Ermitaž, British Museum – sve ih imam u malom prstu, i svi su moji, samo moji.

Jučer se, međutim, za vrijeme male šetnje Louvreom, dogodilo nešto... Hm, možda je u pitanju bila mala slabost, možda mi se zavrtjelo u glavi, možda sam prebrzo skakala po onim sićušnim plus i minus lupama, možda sam prebrzo zoomirala in & out po detaljima na Mona Lisi, tko zna što je u stvari bilo, ali u jednome trenutku, udaljivši se od slike, ugledala sam na dnu kompjuterskog ekrana glave posjetilaca. Glave su bile okrenute prema Mona Lisi. Bio je to načas prijatan osjećaj, kliziti pogledom iznad glava brojnih posjetilaca... A onda se jedna od glava u gomili slučajno okrenula i zbunjeno zastala. U prvoj sekundi radoznalo sam promatrala anonimnog posjetioca muzeja koji gleda u mome pravcu, a onda je jedna ruka povukla za rukav drugu, jedno je rame udarilo o drugo, i glave posjetilaca – jedna, druga, treća, četvrta, peta! – stale su se okretati prema meni brzinom domina. Neki su stajali kao hipnotizirani, neki su gestikulirali, neki pokazivali prstom, a neki su se, istežući vratove, izdizali na prste ne bi li bolje vidjeli, baš kao da je rub moga kompjuterskoga ekrana prozorska daska na otvorenome prozoru. Osjećala sam se kao King Kong. Panika me ošinula poput biča i oduzela mi dah, moje srce zakućalo je na alarm, a onaj prvi posjetilac, taj koji je prvi okrenuo glavu prema meni, taj je nervozno zamahao rukama kao krilima, baš kao da mete prašinu oko sebe. Pritom je čudno ukosio glavu, a njegovo malo crno oko prijeteći je zabolo svoj pogled u moje oči...

Jedva hvatajući dah iz zida sam išćupala kompjuterske kablove i ekran se zatamnio. Sjedila sam pred ekranom i u kratkim izdisajima istiskivala zrak iz sebe.

Puh! Puh! – disala sam ritmično, sve dok nisam osjetila da se panika u meni postepeno sliježe. Strah je postajao sve manji i tanji, a onda je nekamo nestao. Srce je zakucalo pravilnim ritmom, a udisaji i izdisaji postali su dublji. Dižući se od stola na tamnom kompjuterskom ekranu ugledala sam malešno sivo perce i sloj prašine. Puh! – puhнула sam u perce, a onda krenula po krpu da obrišem prašinu.

REKVIJEM ZA JUGOGASTARBAJTERE

18 Na nekoj izložbi u New Yorku vidjela sam instalaciju meksičke umjetnice, čije sam ime, nažalost, zaboravila. Ali nisam zaboravila njezin izložak, iako je otada prošlo nekih dvadesetak godina. Bila je to snažna konfrontacija, udarac koji oduzima dah, nepogrešiva bol instantnog prepoznavanja. U velikoj staklenoj vitrini bila je izložena brutalna gomila stvari, američkih, koje je tokom svog nadničarskog života stekla neka siromašna meksička obitelj. Bila je to konzumentska biografija anonimne meksičke obitelji. Iz tog “zgarišta” pred mojim očima još uvijek se dimio san anonimnog Meksikanca o boljem životu, i pravu na bolji život. Preda mnom je, potrebna u svojoj ogoljenosti, bila izložena realizacija toga sna: plastično, sintetičko, jeftino smeće nabacano na gomilu. Iz papuče u obliku Mickey Mousea virio je ponos vlasnika zbog životnog dostignuća, nevidljivi znoj koji je utrošio da bi tu papuču kupio, strah zbog ilegalnog prelaska granice, muka rada za malu nadnicu po teksaškim farmama, sreća djece koja su tu papuču nosila... Bila je to Guernica druge vrste i drugog vremena.

Povijest naših života vezana uz stvari izaziva osjećaje čini se jače od fotografija, foto albuma, video snimaka, memoara, autobiografija ili biografija. Odbačene stvari stoje kao nijemi dokazi našega odsustva, trošnosti naših života, uložene životne energije... Čini se da su samo stvari preostale iza nas spomenici pred kojima se zaista pušta suza.

Jugogastarbajteri bili su ljudi koji su u sedamdesetima – zajedno s Turcima, Talijanima i Grcima – krenuli u nadničarenje po Evropi. Oni prije njih, prije Drugog svjetskog rata, zvali su se pečalbarima, a gastarbajteri (valjda zato što su najčešće kretali u Njemačku, u *gastarbeit*) – “gastosima”, “gastićima”.

U mojoj okolini nitko nije je bio gastarbajter, niti je itko živio u inozemstvu. Mislim, u inozemstvu koje se računalo u “inozemstvo”, kao Njemačka, Francuska, Engleska ili Amerika. Zato sam zavidjela svojoj prijateljici Lidiji, koja je imala baku u Americi, i prve prave američke traperice koje je itko od nas vidio. U ranim šezdesetima – kada Jugoslaveni još nisu dobili pasoše i kada još nisu započela

ona znamenita hodočašća u Trst – traperice su bile neprocjenjivo bogatstvo. I ništa se nije dalo usporediti s tim, ni današnje Prada cipele, ni Louis Vuitton torbice, koje u ovom trenutku reklamira Mihail Gorbačov i koji, usput rečeno, na reklamnim fotografijama slični na ordinarnog balkanskog švercera lažnim Vuitton torbicama.

Prva inozemna stvar koju sam obukla bila je američka haljinica od organdina (ne znam zašto je haljinica bila identificirana, i ostala zapamćena, kao – američka!), koju je moja mama kupila na maloj mjesnoj tržnici. U to vrijeme rijetke stvari pronalazile su se na tezgama, među glavicama kupusa i luka, a dolazile su u paketima pomoći poslijeratnoj Jugoslaviji, ili u paketima rođaka koji su živjeli u inozemstvu. Čudesna haljinica od organdina sletjela je na tezgu poput rijetkog leptira. I mama ju je kupila, možda i zato jer je to bila prva lijepa stvar koju je nakon dugog vremena vidjela. Bilo je to vrijeme poslijeratnog siromaštva, i ne samo da nije bilo “lijepih stvari”, nego nije bilo ničega. Nije bilo igračaka za djecu. Jedina stvar koju je moja mama uspjela naći bio je veliki drveni helikopter (*Imala sam veliku sreću da sam i to našla*, rekla je). Igračka je bila neupotrebljiva, a s haljinicom se dogodila prava lomljava porculanskih snova. Mama me je ponosno obukla u tu haljinicu i ja sam nepažnjom pala u jarak pun prljave vode. Zdrobila sam, iako ne svojom krivicom, rijetkog leptira. Mama je i danas osjetljiva na stvari (*Ti to ne razumiješ i nikada nećeš razumjeti: tada nije bilo ni-če-ga!*). 19

Otac jednog mog znanca bio je “gastos”. Gastos je bio iz nekog sela, u brdima pored Šibenika. Oženio se, izrodio dvoje djece i preselio se u Zagreb, a odmah iza toga krenuo u Njemačku. U Njemačkoj je trideset godina radio najcrnje poslove. Svaku marku stavljao je na stranu. U svome selu, na svojoj zemlji, započeo je gradnju kuće. U međuvremenu djeca su odrasla, i zasnovala svoje obitelji. U međuvremenu ga je i žena ostavila. A on je i dalje crnčio i svaki godišnji odmor provodio u svome selu gradeći kuću. Kuća je na kraju izrasla u monstruma od tri kata, debelih zidova i malenih prozora koji su više sličili na puškarnice nego na prozore. Gastos se nije smirio sve dok posve nije opremio kuću namještajem, bijelom tehnikom... A onda se vratio iz Njemačke, povukao u svoje selo, ali ne u novu kuću koju je bio sagradio, nego u staru trošnu kućicu iz koje je bio krenuo u bijeli svijet. U velikoj kući nitko ne živi, velika kuća se čuva. Gastarbajter drži ključeve velike kuće pod jastukom i čeka da se jednoga dana svi – njegova žena, djeca i unuci – u nju vrate. Ukoliko nije umro, još uvijek čeka.

Da, gastarbajteri su znali kako da crnče, i većina nije znala ništa drugo. Bili su polupismeni, dolazili su iz svojih zabitih sela u Njemačku, Švedsku, Francusku, Holandiju. Mnogi od njih nisu naučili jezike zemalja u kojima su godinama

radili, nije bilo vremena za to. Svaki slobodan trenutak trošili su na to da se “spuste” kući (sa sjevera na jug!), da svima donesu poklone, da ugovore s majstorima gradnju kupaonice, novog kata, ugradnju prozora, ili krova... Većina njih nije “pametno” ulagala svoj novac, jer naprosto nije znala kako se to radi. Zato su gradili kuće po svojim selima, kupovali televizore, frižidere, automobile i – podizali raskošne obiteljske grobnice. Da se zna tko ima najljepšu grobnicu u selu! Većinu je vodila samo jedna misao, da se jednoga dana vrate, i ostave kosti u svojoj domovini. Što je ostalo iza njih? Ništa. Kultura uludo utrošenog novca na grobnice, kuće (od kojih su mnoge uništene za vrijeme novog rata!), na automobile, jer to je jedino čime su mogli zagrijati svoj potuljeni ego. Bili su slugani u stranim zemljama, koje nikada nisu primili kao svoje, bili su slugani u bivšoj Jugoslaviji, prvi su poletjeli da podrže nacionalističke vođe u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni... Demokracija nije bila njihov problem, cio svoj život stiskali su se uz svoje seosko pleme, svoju seosku crkvu, svoje seosko groblje. Istina, iza njih su ostale neke pjesme, prostačke gange, poneki vic, ali i to je s vremenom izbljedjelo. O njihovim životima nema zapisa. Postoji tu i tamo pokoji film, ali su velike filmove snimali drugi, poput nezaboravnog filma Franca Brussatia “Kruh i čokolada”. Izrodili su djecu koja su ih mrzila. Mrzila su ih jer nikada nisu uspjeli naučiti njemački ili švedski kako treba, jer su ih se stidjela.

20 Djeca su pojurila da što prije postanu Nijemci ili Šveđani. Gastosi su bili ti koji su poslušno jeli i inozemna i svoja, domovinska, govna.

Danas po evropskim gradovima srećem mlade Poljake, Bugare, Rumunje... To nisu gastarbajteri. Oni su omotani u *EU-new speak*, u privlačan verbalni omot, oni su ti koji testiraju floskule o mobilnosti i fleksibilnosti rada i radne snage. Oni su neka vrsta “gimnastičara” radnog fronta. I oni, “gimnastičari”, često žive u trailerima kao i nekadašnji gastarbajteri, i njihov dealeri radnom snagom kombijima odvoze na polja tulipana, jagoda, šparoga, tko zna kamo sve ne, i oni su krenuli u inozemstvo trbuhom za kruhom. Ima li između njih i nekadašnjih gastarbajtera razlike?

Gastarbajteri su bili donosioci konzumentskih čuda, oni su donosili prve, nikada do tada viđene predmete: zidne tapete kojima se cio zid dao obući u raskošnu fotografiju mora i zalaska sunca, plastične lampe u obliku palme, sredstva za čišćenje koja skidaju svaku mrlju, čudesne mikserne igračke za djecu, tehničku robu, prve žvakaće gume, prve traperice, prve tenisice, prvi ananas... Gastarbajteri su vraćajući se kući priređivali uzbudljivi vašar malih konzumentskih čuda. Ovi današnji, mobilni i fleksibilni, ne donose mnogo i malo koga razveseljavaju. Jer sve što bi mogli donijeti već se nalazi u domaćim shopping mallovima. Nikoga ne mogu zadiviti novim kolima, jer nova kola već preplavljuju domovinske putove. Ne mogu se

praviti važni, ne mogu opravdati svoj dugi izostanak donoseći svojim poklone, ne mogu donijeti prve ikada viđene traperice. Ne mogu utažiti konzumentsku čežnju za nekom prvom, dotada nikad viđenom stvari. Mogu donijeti samo novac. I to aseptičan novac lišen lažnih priča o tome kako je zarađen, bajki o boljem svijetu u kojem sve funkcionira, legendi o zemljama u kojima je sve bolje nego doma.

A oni bivši, stari gastarbajteri, oni izumiru. Nedavno je u Amsterdamu umro jedan, koji je u Holandiji proveo više od trideset godina. Odbio je da se vrati kući, u Split. Umirao je u svom malom amsterdamskom stanu. Liječnik koji ga je posjećivao ispričao mi je da je jugogastos u zadnjih nekoliko mjeseci posve zaboravio holandski jezik. Umro je kada je i zadnja holandska riječ koju je znao bila izbrisana iz njegova mozga. Prije smrti temeljito je pospremio stan, rekao je liječnik, jer iza sebe nije ostavio ništa osim leša i čistog, gotovo praznog stana.

SPOMENIK POLJSKOM VODOINSTALATERU

Tranzicijske kulture mijenjaju svoj odnos prema prošlosti ne samo mentalno nego i – bukvalno. Tako je samo u tranzicijskoj Hrvatskoj, na primjer, bukvalno srušeno ili samo bukvalno devastirano nekih tri tisuće spomenika, kažu. Ti su spomenici bili podignuti u znak sjećanja na antifašističku borbu Jugoslavena za vrijeme Drugog svjetskog rata. Danas su umjesto starih podignuti novi spomenici. Novi spomenici podignuti su u znak sjećanja na antijugoslavensku borbu hrvatskoga naroda za osamostaljenje. U nedavnom ratu srušeni su mnogi stari, a nakon rata podignuti mnogi novi religijski hramovi: nove džamije, nove katoličke i pravoslavne crkve. Sve prema receptu onog mahnitog srpskog bacača granata na Dubrovnik, koji je negdje izjavio: “Nema veze! Sagrađit ćemo Dubrovnik ponovo, još ljepši i još stariji!” Ovu izjavu danas više nitko i ne pamti, a Dubrovnik su u međuvremenu pokupovali bogati stranci. Ako je tako, postoji velika vjerojatnost da će Dubrovnik uskoro iznići još ljepši i još noviji. Ali to je već druga priča. Vratimo se spomenicima.

Živim u Holandiji, u zemlji s najmanjim javnim spomenicima na svijetu. Prolazite pored njih i jedva da ih primjećujete, njihova visina ponekad ne prelazi trideset centimetara. Najviše mi se sviđa što Holanđani podižu spomenike ne samo književnicima, nego i svojim omiljenim književnim junacima. U Amsterdamu je na Rembrandtovu trgu iznikla spomenička izvedba Rembrandtove *Noćne straže*, atrakcija za turiste, koji se sada konačno imaju gdje fotografirati, a da pritom ne izgledaju kao Guliveri među Liliputancima. Likovi s Rembrandtove slike izgrađeni su, naime, u prirodnoj ljudskoj veličini. Ali i u tako maloj i tijesnoj zemlji kao što

je Holandija ima ekscesa što se pretjerivanja u veličini tiče. U gradnji je velelepna džamija u Amsterdamu, koja će, sudeći prema nacrtima na panou, nadmašiti mnoge građevine svojom veličinom.

Nikad mi nije bilo jasno zašto ljudi ne podižu spomenike krumpiru, na primjer. (Istina, Holanđani su se dosjetili da prilikom primanja u državljanstvo svojim novim državljanima poklanjaju porculanski Delft-blue krumpir!) Ali ne, čovjek – ta podanička kreatura – najradije podiže spomenike svojim političarima. Pritom ga krumpir hrani, a političari ga upropaštavaju. Ali tvrdoglavi ljudski primjerak i dalje diže spomenike svojim herojima, za koje se na kraju ispostavlja da su bili kriminalci. Što ćemo, čovjekova duša je konobarska, uvijek spremna da služi i bez napojnice.

Hrvati – kojima je, valjda, konačno dosadilo da ruše i podižu spomenike koji imaju političku poruku – nedavno su podigli spomenik Bruceu Leeju. Spomenik je podignut 2005, u gradskom parku "Zrinjevac" u Mostaru, a Bruce Lee simbolizira principijelnu borbu za pravdu lišenu kompliciranih etničkih konotacija. Spomenik su već drugi dan oštetili nepoznati vandali. Zašto bi se Kinezima – koji danas sa svojim jeftinim trgovinama i restoranima prijete da penetriraju u osjetljivo hrvatsko nacionalno tkivo – podizao spomenik?!

22

Čuvši za hrvatsku akciju, stanovnici srpskog sela Žitište, nedaleko od Zrenjanina, odlučili su da podignu spomenik Rockyju Balboi. List *Politika* izvjestio je da su članovi Udruženja građana Žitišta uputili pismo odgovornim osobama u Philadelphiji, gdje se događa radnja Stalloneova filma, i gdje već postoji spomenik Balboi.

Nakon vijesti o Mostaru i Žitištu, javili su se i građani srpskog grada Čačka. Prema pisanju tabloida *Kurir*, skupina stanovnika Čačka pokrenula je inicijativu da se oda priznanje Samantha Fox, pop ikoni osamdesetih, koju bi građani Čačka pozvali da nastupi na manifestaciji Dani estrade i tom prilikom službeno otkrili spomenik podignut u njezinu čast. "Zaslужila je, žena, boga mi! Kad su mogli podići spomenike Bruce Leeju u Mostaru i Rockyju u Žitištu, zašto i mi u Čačku ne bismo odali počast autentičnom seks-simbolu osamdesetih?" izjavio je jedan od inicijatora ideje. U slučaju da ova zamisao bude provedena u djelo, Čačani namjeravaju napraviti spomenik Samantha iz vremena kada ova još nije bila desilikonizirala svoje silikonske grudi. "Taman posla da Samanthu zakinemo za njezine Bogom dane obline! Ako treba, i dvostruku količinu mramora ćemo naručiti, samo da sve bude urađeno kvalitetno i vjerodostojno njezinoj figuri iz 80-ih, kada je dostigla najveću slavu!" izjavio je za *Kurir* građanin Čačka, koji je želio ostati anonimn.

Nešto sam ovih dana razmišljala o Poljacima, što i nije teško, jer kamo god da krenem nalijećem na Poljake. Eto, nedavno sam bila u engleskom Cambridgeu i u lobiju hotela u kojem sam odsjela naletjela na mladu Poljakinju. Zapalila sam cigaretu na mjestu gdje je to bilo dopušteno, a ona je prskala po zraku iz neke osvježavajuće prskaljke. Ispostavilo se da je studentica prava iz Byalystoka, da je došla u Englesku za dečkom, da je dečko vodoinstalater, a ona, eto, povremeno čisti u hotelu za šest funti na sat.

U londonskom metrou konstantno zuji poljski jezik. Čini se da su najtemperamentniji korisnici mobilnih telefona mladi Poljaci. Preklani sam zalutala u engleski Bath. Na tamošnjem fakultetu – menedžerski odsjek, naravno – studiraju mladi Rusi, djeca siromašnijih “novih Rusa”, dok siromašna poljska djeca uglavnom – konobare.

Ovdje, u Holandiji, kolaju priče o tome kako su poljski vodoinstalateri okupirali holandsko tržište pokvarenih vodoinstalacija, pa domaći vodoinstalateri nemaju više posla. Istina, načula sam i priče o tome da lokalni spretni ljudi profitiraju zararačunavajući Poljacima stanarinu trostruko višu od uobičajene. Sve su to, naravno, priče, jer živog poljskog vodoinstalatera nisam još srela. Fantomski poljski vodoinstalater prati me gdje god krenem po Evropi. U Njemačkoj me redovito pitaju jesam li Poljakinja, što odmah prevodim kao: Jesam li žena poljskog vodoinstalatera? Sve u svemu, poljski vodoinstalater je nova evropska opasnost. On je bauk koji kruži Evropom u radničkom odijelu, s francuskim ključem u rukama, i plaši domaću radničku klasu. Jer domaćim marljivim ljudima očito nema života dok poljski vodoinstalater prijeteći leti kao Batman nad njihovim glavama. 23

Inspirirana inventivnošću svojih bivših zemljaka, Hrvata i Srba, predlažem s ovoga mjesta da se neznanom poljskom vodoinstalateru podigne spomenik u mnogim evropskim gradovima. Zašto? Zato što je poljski vodoinstalater prva žrtva evropskoga ujedinjenja, a pogotovo evropskoga proširenja. S obzirom da o poljskom vodoinstalateru svi govore sa strahom i mržnjom – tako da je poljski vodoinstalater čak zasjenio poslovično omrznute Rome – spomenik bi se trebao sastojati samo iz postolja. A na tom postolju neka piše jednostavno i tužno: *Spomenik neznanom poljskom vodoinstalateru.*

Usput rečeno, treba mi vodoinstalater. Ako netko zna za nekoga, neka mi se javi na adresu redakcije. Neću bilo kojeg vodoinstalatera, hoću poljskog vodoinstalatera, da se konačno konfrontiram s tim novim evropskim fantomom. A s majstorima znam kako treba. Majstora treba paziti kao kaplju vode na dlanu. Zato, zna se, najprije pivica, i da bude hladna, pa tek onda ostalo...

NOVI BARBARI

Moj desetogodišnji prijatelj proveo je svoje nedavne uskršnje praznike u Amsterdamu. Povala sam ga u muzej Ane Frank. Nije znao tko je Ana Frank. Pokušavala sam se prisjetiti jesam li ja u njegovim godinama znala tko je Ana Frank. A onda je na površinu isplivalo sjećanje na moj dječji dnevnik. U dnevniku sam se obraćala imaginarnoj prijateljici. Ime moje imaginarne prijateljice bilo je – Ana Frank.

Lani me zadesila sretna okolnost: dva mjeseca družila sam se sa studentima komparativne književnosti na jednom njemačkom fakultetu. Neki od mojih studenata govorili su tečno po nekoliko jezika, mladi, “svjetski, ljudi”, mala internacionalna grupa. Istina, neki od njih bili su socijalno privilegirani: kategorija *diplombrats*, u prijevodu – diplomatska derišta.

24 Imala sam slobodu da držim predavanja o čemu god sam htjela. U jednom trenutku shvatila sam da se moja predavanja, u prirodnoj želji da me studenti razumiju, polako pretvaraju u liste fusnota. Moji studenti su znali tko su Lacan, Derrida i Žižek, ali je broj knjiga koje su čitali bio zapanjujuće nizak. Spomenula bih ime: Czesław Miłosz. Moji studenti nisu znali tko je Czesław Miłosz. Spomenula bih riječ: samizdat. Moji studenti nisu znali što je to samizdat. Sve je to posve razumljivo, mislila sam, i krenula da im objasnim, potrudila se da objasnim... U nekim bivšim komunističkim zemljama rukopisi su se rasprostranjivali ilegalno, u kopijama, otipkani na pisačem stroju, rekla sam. A onda sam shvatila da nisam u stanju objasniti što je to indigo papir i što su kopije, naprosto zato jer nisam bila u stanju objasniti što je to – pisaaća mašina! Pisaće mašine zasada tavoru u limbu zaborava: nema ih još po muzejima, a ne mogu se više naći u trgovinama. Istina, mogu se vidjeti u filmovima...

U sličnom limbu zaborava tavori i cijela istočno-evropska kultura stvarana u vrijeme komunizma. Bila je to zanimljiva kultura koju je ujedinjavao sličan ideološki pejzaž, pejzaž komunizma. Činjenica je da je najbolji dio te kulture rođen iz otpora prema komunizmu, iz kritičkog mišljenja, iz subverzije koja se ispoljavala na različite načine, u različitim žanrovima (kao “*underground* kultura” ili kao “oficijelna kultura”, ova posljednja često s duplim dnom). Dio tog kulturnog pejzaža ugrađen je u mnoge od nas. Neki od nas još uvijek pamte sjajne poljske, češke i mađarske filmove, sjajno kazalište, kulturu samizdata, kućnih izložbi, kazališnih predstava, kritički orijentirane mislioce, intelektualce i disidente, sjajne knjige, eksperimentalne knjige čija se subverzivnost nastavljala na tradiciju istočnoevropskih avangardnih pokreta. Sve je to, nažalost, iščezlo; a iščezlo je, jer je sve prekrila ista neumoljiva stigma “komunističke” kulture. Danas malo tko zna tko je bio Bulgakov,

iako su i njegove, i druge knjige prevedene, filmovi odgledani, a umjetnici, poput Ilje Kabakova, ukoričeni u raskošnim monografijama.

Ipak, je li samo komunistička stigma kriva za zaborav, ukoliko je krivica prava riječ? Ne, dakako. Dobar dio razloga za kulturni zaborav može se pripisati globalnom tržištu. Globalna kultura znači prije svega globalno tržište. Globalno tržište, kao i svako tržište, ima jednostavne zakone: tko je jači, taj kvači. Dodajmo tome i onaj ugrađeni refleks, koji nosi svaki od nas, strah od izopćenja. Tržište se hrani baš tim konzumentskim refleksom i zahvaljujući njemu živi. Drugim riječima, ako svi u razredu nose *Nike*, nosit ću i ja, jer ne želim da budem izopćenik, zar ne? Ako sam buntovnik, tržište će naći načina da zadovolji moje buntovništvo, pa ću nositi svoje anti-*Nike* tenisice. U rezultatu mladi globalni konzument guta Michela Houellebecqa i smatra ga najsubverzivnijim piscem na svijetu, posve zaboravljajući na činjenicu da se Houellebecqova “subverzija” prodaje po svim aerodromskim knjižarama, i u milijunima primjeraka. Živimo u vrijeme informacijske revolucije i globalnog tržišta (pa će naš konzument nositi majicu s Malevičevim potpisom), ali istodobno i u vremenu nove ignorancije, novoga barbarizma (pa naš konzument neće biti siguran tko je, zapravo, bio taj Malevič).

Najveći dio krivnje za kulturni zaborav snose nosioci kulturne prošlosti. Histerija oko te prošlosti još uvijek traje, prošlost je omiljena žvakaća guma intelektualaca, povjesničara, pisaca, akademika, medija i političara. Jugoslavija je u Hrvatskoj, na primjer, još uvijek poluzabranjena riječ. U Hrvatskoj su prije petnaestak godina mnoge biblioteke bile očišćene od “komunističkih”, “srpskih”, “ćirilicnih”, ali i drugih “nepodobnih” knjiga. Tako se može dogoditi da moj desetogodišnjak u svome školskom programu ne nađe ime Ivana Gorana Kovačića, velikog pjesnika, koji se pridružio partizanima i bio ubijen u Drugom svjetskom ratu. Autor znamenitog onomatopejskog stiha, koji zna napamet svaki Hrvat – *I cvrči cvrči cvrčak na čvoru crne smrče* – bio je Vladimir Nazor. Ovim stihom profesori hrvatskog jezika redovito nastoje impresionirati strane studente koji uče hrvatski jezik. Strani studenti pritom nemaju pojma da su i ime Vladimira Nazora pokušali prebrisati u nedavnoj antijugoslavenskoj i antikomunističkoj histeriji. Stari pjesnik se, baš kao i Ivan Goran Kovačić, pridružio Titovom partizanima i napisao poemu o Titu. Obojica pjesnika su mrtvi. Njihovu rehabilitaciju u ovom času obavljaju pripadnici hrvatskog gay pokreta, koji su negdje iščakali da su Nazor i Kovačić navodno bili homoseksualci i ljubavnici. Antikomunisti (a svi su, naravno, danas antikomunisti) potajno se nadaju da će ova “ludistička” rehabilitacija biti uspješna, jer će tako njihovim naporima da prebrišu Nazora i Kovačića ostati nezamjećeni. Drugim riječima, ova historijska intervencija trebala bi potisnuti (danas neprihvatljivu) komunistič-

ku, a izvući na površinu (danas prihvatljivu) homoseksualnu orijentaciju dvojice pjesnika. To je samo jedan mali primjer šizofrenije u kojoj žive oni koju šizofreniju proizvode i njezini konzumenti, ali i primjer za šizofreniju cjelokupne tranzicijske, post-komunističke kulture.

Zašto moj desetogodišnjak ne zna tko je Ana Frank?

Za vrijeme nedavnog boravka u Zagrebu odgledala sam jutarnju televizijsku emisiju “Dobro jutro, Hrvatska”, inače omiljenu emisiju moje mame. U kratkoj povjesnoj rubrici ispričana je priča o djevojčici Lei Deutsch, kazališnoj glumici, “zagrebačkoj miljenici” i “hrvatskoj Shirley Temple”. Ljubazni glas spikerice pratio je smjenjivanje fotografija na ekranu: *I onda je jednoga dana Lea Deutsch bila strpana na vlak koji je vozio prema Auschwitzu, ali nije stigla na odredište jer je u vlaku izdahnula. Nakon tolikih godina tek je lani jedna zagrebačka ulica dobila njezino ime... Zašto je djevojčica bila strpana u vlak? Tko ju je strpao na vlak? I da li to što je nakon tolikih godina jedna ulica dobila njezino ime implicira da su komunisti branili da se njezinim imenom nazove ulica? Da li to znači da je ulica dobila njezino ime zahvaljujući novim, demokratskim vlastima?*

26 Lea Deutsch je bila Židovka i “hrvatska Shirley Temple”. Nakon što je Himmler osobno posjetio Zagreb i Antu Pavelića 1943. godine vlasti nacističke NDH, da bi udobrovoljile Himmlera, strpale su Leu Deutsch i njezinu porodicu u vlak za Auschwitz. A ulicu je dobila tek sada jer su nove vlasti, koje nikako da se jasno i glasno odrede prema fašizmu NDH, ili to čine mlako – odlučile da malo properu vlastiti image i učine ga politički korektnijim.

Lea Deutsch je dobila svoju ulicu. Ali marljivi majstori retuša ne posustaju. Pismeni ljudi – profesori, istraživači, akademici, učitelji, novinari – svi su oni opsjednuti izražavanjem lojalnosti trenutnoj političkoj klici na vlasti, dok su je-dva pismeni političari opsjednuti stvarima pismenosti.

I zato brinem za svoga malog prijatelja. Ne zbog toga što nije znao tko je Ana Frank. Pitam se hoće li izrasti u novog barbarina. Jer bit će to teško izbjeći, na njegovu barbarstvu zdušno rade svi: škole, akademici, povjesničari, političari, televizija, novinari... Zašto se svi tako zdušno trude? Zato što se samo uz nove barbare mogu održati na vlasti.

PORNO PUTIN

Ne sjećam se kada sam zadnji put vidjela pornografskiju fotografiju. Na fotografiji je Putin u krupnom planu, u ruci drži ribu i ljubi je. Fotografija je recentna, poja-

vila se nakon serije koja je obišla svijet – *Putin: The Marlboro man*. Ova je snimljena prilikom Putinove posjete ribogojilištu u selu Ikrjanoe, u blizini Astrahana na Kaspijskom jezeru. Putin ljubi jesetru, ribu od koje se dobiva jedan od najboljih kavijara na svijetu. Nekoliko trenutaka kasnije Putin će, uz aplauz okupljenih mještana i zaposlenika ribogojilišta, pustiti jesetru nazad u vodu.

Putin ovdje, poput najvećih majstora *image managementa*, jednim udarcem ubija nekoliko značenjskih muha. Jesetra je duguljasta riba šiljate glave. Putin, u maniri iskusne porno zvijezde, fiksirajući pogledom promatrača šalje svoj indirektni poljubac gay, ali i macho, populaciji. Jer skliska, duguljasta jesetra u njegovim rukama mogla bi biti i penis, i Putin ljubi taj organ na njegovu najosjetljivijem dijelu, na *meatus – glans – sulcus – frenulum* potezu. Ovdje dodajemo detalj: Putin je prije nekog vremena zadigao majicu nepoznatom dječaćiću i pred televizijskim kamerama kompulzivno poljubio dječaćića u pupak.

Putin je svojim *The Marlboro man* fotkama odaslao signale muškoj populaciji. Na tim fotografijama nije bilo žena, ukoliko se u žene ne računaju imenice ženskog roda (tako je barem u ruskome jeziku) kao *nijeka* i *voda*. Putin se slikao u pozama usamljenog, ogoljenog do pasa, ribolovca. Na ovoj novoj, ribljoj fotografiji Putin odašilje svoj poljubac heteroseksualnoj populaciji. U slengu mnogih slavenskih jezika “riba” znači žena, odnosno ženski spolni organ. Ovaj metaforički lanac započinje od muške predodžbe da ženski spolni organ “smrdi kao riba”. Neustrašivi Putin ljubi, dakle, smrdljivu ribu, pri čemu je riblje oko koje se nazire ispod Putinovih nosnica toplije i nježnije od Putinova. Putin ima na rukama vunene rukavice, koje su ovdje neka vrsta kondoma i sugeriraju da *fish-kisser* preferira siguran seks.

Putin šalje i poljubac podsvijesti svoga ruskog naroda. Ruski narod pamti svoje bajke. Glavni junak bajke *Po štukinoj zapovijedi* je glupi, ružni i lijeni Jemelja, koji dobiva bogatstvo, kraljevstvo i lijepu kraljevnu jer pušta na slobodu štuku, koju je bio ulovio. Štuka je njegova moćna pomoćnica, dovoljno je da glupi Jemelja kaže: *Po štukinoj zapovijedi...* – i stvari se isti čas rješavaju u njegovu korist. Putin, dakle, sugerira svome narodu da stoji tu gdje jest i uzda se u božju pomoć, jer ga iz govana može ionako izvući samo – štuka! A on je sam, Putin, kao Jemelja, srećković i štukin izabrank. Ovako ili onako kraljevstvo je njegovo. Usput rečeno, riječ *putina* na ruskome znači sezona ribolova.

Varate se ako mislite da me zanima Putin i značenjske implikacije njegove novinske fotografije. Ako se raznorazni sveti oci slikaju sa svojim purpurnim kapama, tiarama, turbanima, tuljcima i fesovima na glavama – tim simboličkim falusima – jasno signalizirajući da je u pitanju vjekovno, potentno bratstvo (Bog je

muško!) – zašto onda Putin ne bi svojim najprivrženijim macho fanovima, onim brojnim ruskim neonazi bandama, odaslao sličnu ljubavnu poruku. Ako su prije osam godina potrošene stotine tona papira i milijuni dolara, kada se zavrtjela narodna lutrija Clinton–Lewinsky, i ako se cijela Amerika sjatila da mjeri promjer mrlje zaostale od Clintonove sperme na Monikinoj haljini, zašto onda Putin ne bi javno ljubio mokru i sklisku jesetru?! Ako Mihail Gorbačov, nakon što je izreklamirao Pizza Hut, momentalno reklamira Luis Vuitton putne torbe (ovjekovječen aparatom Annie Leibovitz), zašto se Putin ne bi slikao s anonimnom kaspijskom jesetrom?! Ako je Nicolas Sarkozy našao kompatibilnog biografa u književnici Yasmini Reza, zašto Putin ne bi našao kompatibilnu utjehu u ribi!

Zapravo, ne zanima me ni Putin, ni riba, nego glad, glad za eksponiranjem. Što je induciralo tu masovnu glad? Još prije dvadesetak godina pravila ponašanja nalagala su posve suprotno. U moje vrijeme pričati o sebi, iznositi javno podatke iz intimnog života, intimizirati se s nepoznatim ljudima i pokazivati interes za tuđi privatni život – sve se to smatralo prostaklukom i nedostatkom kućnog odgoja. Kako se odjednom dogodilo da prostakluk postane dio – kućnog odgoja?

28 Kada sam se davno prvi put obrela u Moskvi, moji ruski prijatelji držali su se nepisanog pravila: čim manje govoriš o sebi, policijski fajlovi bit će tanji. Kako to da danas svi kao da hrle da napune nevidljive policijske fajlove? Kako to da bivšu aždaju totalitarnog sistema, *Big Brothera*, danas svi tretiramo kao kućnog ljubimca? Zar nitko više na ovome svijetu ne boluje od paranoje?

Stranci koji žive u Holandiji obično ponavljaju jednu pritužbu na Holanđane: žale se da ih Holanđani nikada ili veoma rijetko pozivaju u svoju kuću. Kažu da je razlog tomu protestantska kultura koja privatnost, i pravo na privatnost, smatra jednom od svojih temeljnih vrijednosti. Možda je i tako, ali zato sve što želite saznati o Holanđanima ionako stoji izvješeno na njihovim ulaznim vratima. Dovoljno je da stranac prošeće po stambenim naseljima u predgrađima i na ulaznim vratima nađe izvještene fotografije stanara, fotografske izvještaje s njihovog godišnjeg odmora, obiteljske žanr scene s djecom (prava poslastica za pedofile!), slikarije djece, stihove koje je ispisao poetski nastrojeni stanar, izvješća o rođenju prinove, fotografije prinove, izvješća o smrti člana obitelji...

Mediji su inducirali glad u milijunima običnih smrtnika i pumpaju tu glad sve više. I opća glad za samoeksponiranjem je sve veća. Milijunima anonimnih lakomaca možda nisu lako dostupne naslovne stranice svjetskih novina ili udarne vijesti na televiziji – kao što to jesu Paris (Hilton) i Putinu – ali su anonimni pronašli svoje medije: mobilne telefone, internet, blogove, websiteove, internetske forume, televizijske programe u kojima nastupaju kao “gladijatori” našega vremena.

Ako ni to nemaju, preostaje im ulica kao medij: u Amsterdamu svi znaju za onog Amsterdamca koji povremeno, gol kao od majke rođen, projuri ulicama na koturaljkama. Oni pak posve potuljeni, što žive po predgrađima, sjest će na male motore bez auspuha i uporno zujiti noću po tihim naseljima da bi probudili ljude i upozorili ih da i oni postoje.

Paradoks je u sljedećem: što više jedemo, to smo više gladni. Što imamo više mogućnosti da upišemo svoje ime na mapu svijeta, to je strah od nestajanja veći. Što više tragova o vlastitu postojanju ostavljamo iza sebe, tragovi se brže brišu. Što više knjiga objavljujemo, one se brže zaboravljaju; što više filmova gledamo, nismo se u stanju sjetiti niti njihovih naslova.

Jedno od američkih sveučilišta započelo je projekt otkupljivanja arhiva poznatih pisaca koji pišu na engleskom jeziku. Neki mladi pisci, ti koji još nemaju ni biografiju, pa konzekventno tomu ni arhiv, unaprijed su prodali svoje buduće arhive tom sveučilištu. Odakle taj paničan strah od nestajanja, kada, kažu, ne samo da živimo duže, nego su i mogućnosti da ostavimo dokaze o svome postojanju nerasvadjivo veće? Iza naših predaka ostajalo je svega nekoliko fotografija, obično obiteljskih. Mi danas bilježimo apsolutno sve: naše začecje, naš život u majčinoj utrobi, izlazak iz majčine utrobe, igre, odrastanje, svaku minutu, svaki mjesec, svaku godinu, operaciju, izlet, seksualni čin, vađenje zuba, posjet koncertu – apsolutno sve. 29 Čak i ako sami to ne činimo, na rekordiranju naše biografije rade mnoge službe: negdje je zabilježena svaka naša kupovina avionske karte, večera, kupovina cipela, posjet liječniku... A kada sve snimimo, presnimimo, kada sve zabilježimo, kada naši arhivi budu puni i prije našeg faktičnog rođenja, postoji veliki rizik da ćemo se svi, zajedno sa zemaljskom kuglom, raspuknuti kao golema, prepunjena plastična vreća. Iza svakoga od nas ostati će gomila fotografija, mobitela, video vrpce, video zapisa, filmova, digitalnih zapisa, računara... Možda iz tog smeća proviri i fotografija nepoznatog muškarca ledena pogleda koji ljubi ribu. Ali dok se ne dogodi globalni prasak, utajujmo našu glad, eksponirajmo se, neka nas ništa ne sprečava u tomu, jer živi smo očito samo onda kada drugi znaju za nas!

Usput rečeno, istoga dana kada su novine prenijele fotografiju Putina koji ljubi ribu, medicinski časopis *The Lancet* objavio je poražavajuće rezultate jednog istraživanja Svjetske zdravstvene organizacije. Ispostavlja se, naime, da trećina čovječanstva pati od nekog oblika mentalnog poremećaja. Dvije trećine ljudi od te zatrašujuće brojke ne prima nikakvu stručnu pomoć. Kakve sad veze ima Putin koji ljubi ribu i onih 30 posto čovječanstva koje je mentalno poremećeno? Veza je u disbalansu. Dok je trideset posto čovječanstva zbog gladi, siromaštine, ratova i bolesti na zaista ludo, dotle drugi dio svijeta – luduje!

A kad smo već kod ludovanja, imam jednu fotku na kojoj ljubim jednu impresivnu vertikalnu – jedan kaktus – pritom javno, u Huntington Gardens u Los Angelesu, u jednom od najvećih kaktusnjaka na svijetu. Ako ste zainteresirani da je objavite, samo javite.

UMJETNIČKA POSLA

I.

30 Nedavno sam bila u malom mjestu u blizini Groningena, na sjeveru Holandije. Mjesta se zove Eelde i mala je vjerojatnost da bih tamo ikada zalutala svojom voljom. U Eeldeu postoji jedan od najljepših malih muzeja figurativne umjetnosti koje sam ikada vidjela. Sve je savršeno: neobična arhitektura koja se savršeno stopila s prirodom, priroda koju je savršeno dizajnirala ruka najpoznatijeg holandskog vrtnog arhitekta. Neobični muzejski katalogi dizajnirani su s vrhunskim ukusom, a kafeterija odlično uklopljena u muzejsko-vrtni pejzaž. Bila je nedjelja i muzej je bio prepun lokalnih posjetilaca. Možda i zato jer je bio prodajni dan, a možda i zato jer se u tom majušnome mjestu i nema kamo, osim na jedrenje ili u muzej. Muzej u Eeldeu bio bi dostojan primjer realizacije ideje o spoju novca (jedan od donatora je holandska banka), visoke ekološke svijesti (muzej je savršeno uklopljen u lokalnu prirodu) i umjetnosti, samo kada bi ispunjavao svoju osnovnu funkciju. U tom muzeju, naime, ima svega, osim umjetnosti! Istina, po zidovima su visjele neke slike, ali one se nisu mogle nazvati čak ni amaterskima (i amaterizam može imati svojih draži). Na zidovima prekrasnoga muzeja visjeli su primjerci “umjetničarenja” najgore vrste. A kada se uzmu u obzir cijene slika u katalogu, posjetiocu preostaje zaključak da se najviše isplati biti umjetnikom, samo lošim.

2.

Prije nekoliko godina našla sam se u Santa Barbari, bogatom kalifornijskom sveučilištu, na otvorenju umjetničke instalacije Ilje Kabakova. Kabakovljeva instalacija bila je “instalirana” u univerzitetskom parku uz prisustvo samog Kabakova i mnogobrojnih posjetilaca. Instalacija se sastojala od boce napravljene od žice, ili točnije od žice koja je imala oblik boce. Grlić boce bio je upravljen prema jedva vidljivom izvorčiću vode koja je curkala iz malena otvora u travnjaku. Naziv instalacije bio je “Majka i sin”, pri čemu je ostalo nejasno koji bi od dva dijela instalacije trebao simbolizirati majku a koji sina. Na licima posjetilaca – a svi su odreda bili Kabakovljevi odani fanovi, uključujući i mene – čitalo se zadovoljstvo. Štoviše, mnogi su od ne-

kog dubokog unutrašnjeg osjećaja prevare, ili stida, pali u gorljivo objašnjavanje, istina, netransparentnog, ali zato dubokog smisla Kabakovljeve instalacije. Kabakov je jedna od zvijezda moderne umjetnosti. Fijasko zvijezde nikada ne zovemo fijaskom, nego novom fazom, ili novim dostignućem u radu poznatog umjetnika, glumca, glazbenika ili književnika...

3.

Ako ukucate na internetu – Mutanj, Srbija – internet će vas odmah pitati: “Do you mean: Mutants, Serbia?” Pa ipak, ovaj mali test otkrit će vam da su geografi najgorljivija, najmarljivija, najpreciznija i najprisutnija struka na internetu. Mutanj je zaselak na planini Rudnik u središnjoj Srbiji i na internetu ćete naći mape, satelitske snimke i sve druge podatke o tom zaseoku. Geografi ne prave razliku između milijunskog New Yorka i Mutnja, koji ima svega 84 stanovnika. Zašto je selo Mutanj važno? Ni zbog čega. Netko je, međutim, krajem oktobra 2007, vozeći se ibarskom magistralom, ugledao na brdu Straževica fantomska bijela slova “Hollywood” i krenuo da istraži neobičnu pojavu teleportiranja znamenitog holivudskog znaka. Ispostavilo se da je autor ove neobične instalacije dvadesetčetverogodišnji Ivan Jakovljević, mještанин spomenutog sela Mutnja. Jakovljević, inače radnik u rudniku olova i cinka, sam je podigao instalaciju. Iznad velikih slova “Holywood” postavljen je manji, ćirilичni natpis “Srpski”. Jakovljevićevu Hollywoodu fali jedno slovo “L”, koje je autor instalacije namjerno izostavio da bi, kako sam kaže, “izbjegao probleme oko autorskih prava”. Inače, Jakovljević želi u svoje selo privući “sedmu umjetnost”, a osobito stvaraocе “filmova iz ekologije, istorije i etnologije”. Jakovljević izjavljuje da njegova akcija nema “političku pozadinu”, te da je njegova “instalacija” tek “simbol sedme umjetnosti i ništa više od toga”. Da bi realizirao svoj projekt, Jakovljević je podigao kredit od osam stotina evra, a svoj “Srpski Holywood” za Božićne i novogodišnje praznike namjerava obasjati reflektorima.

31

4.

U zemljama bivše Jugoslavije cvjeta kapriciozna kultura javnih skulptura (Bruce Lee u Hrvatskoj, Rocky Balboa, Samantha Fox i John Weismuller u Srbiji, Bill Clinton u Prištini, i sl.), koja bi se mogla objasniti i kao neka vrsta divlje spomeničke polemike sa živahnom praksom uništavanja spomenika (koji su nosili jedan ideološki predznak) i podizanja spomenika (koji nose drugi politički predznak). U zemljama bivše Jugoslavije postoji i autentična, živahna kultura podizanja nadgrobnih spomenika, koju karakterizira natjecateljstvo u originalnosti, pa se tako mogu naći neobični primjerci nadgrobnih spomenika u obliku kompjutera, sve s keyboardom,

ekranom i kućištem, te hologramskim portretom pokojnika u kompjuterskom ekranu. Dok poznati umjetnik Ilja Kabakov u Americi rekonstruira danas iščezle sovjetske zahode, škole i druge primjerke sovjetskih graditeljskih običaja ("Mama i sin" su ipak samo umjetnički eksces), dotle u zabačenom srpskom selu niče replika poznatog holivudskog znaka. Ako se nastavi ova vesela postmoderna teleportacija simbola u našem svijetu bez granica, postoji otvorena mogućnost da njujorški neboderi blizanci jednoga dana osvanu u Šangaju, a brojne dekapitirane glave Staljina i Lenjina niknu iz leda negdje na Antartiku.

Sve je to razumljivo i zabavno. Samo jedna stvar ostaje zagonetna: opsesija Zemljana umjetnošću. Zaista je teško razumjeti zašto netko u Eeldeu na sjeveru Holandije daje pet tisuća evra za sliku koja se na buvljaku može nabaviti za tri evra, zašto netko plaća deset, dvadeset ili trideset puta više da bi u sveučilišnom parku držao ružnu žičanu bocu i otvorčić iz kojeg curka voda, i zašto netko podiže zajam od nekoliko stotina evra da bi u nekoj šumi pored svoga zaseoka postavio velika metalna slova koja ionako već postoje na nekom drugom brdu, na drugom kraju svijeta.

32 Iako razlozi i dalje ostaju nerazumljivima, opsesija umjetnošću i sama umjetnost ostaju činjenicama u našem zemaljskom životu, i zato mi ne preostaje drugo nego da obodrim Ivu Jakovljevića iz sela Mutanj. Da je Ivo Jakovljević srpski konceptualni umjetnik netko bi se već poklonio njegovoj instalaciji i našao da je njegova satira srpske megalomanije inteligentna i britka. Da je Ivo Jakovljević Andy Warhol, njegova instalacija našla bi se u muzejima kao vrhunsko umjetničko djelo koje na duhovit način ujedinjuje simbole dviju kultura, latinične i ćirilične. Ali Ivo Jakovljević je radnik u rudniku olova i cinka i njegov je "Srpski Holywood" tek usamljeni poduhvat usamljene seoske budale. Ne znam koliko trenutno prezaduženog Ivu Jakovljevića može utješiti činjenica da je razlika između "vrhunske umjetnosti" i amaterizma zanemariva, i da je sve tek pitanje – konteksta. U svijetu umjetnosti većina participanata ponaša kao i u drugim sferama života, većinski. Drugim riječima, baš kao srpski glasači koji su na upit predstavnika male antinacionalističke stranke hoće li na sljedećim izborima glasati za njih odgovorili: "Najprije dođite na vlast, pa ćemo onda glasati za vas!"

LOLITese

Tito i partizani udarili su temelje novoj Jugoslaviji 29. novembra 1943. godine, na ilegalnoj konferenciji u Jajcu, u Bosni, u vrijeme zahuktaloga Drugog svjetskog rata. Zahvaljujući toj drskosti (tada još nisu imali pojma kakav će biti ishod rata), a

valjda, i hrabrosti, a onda i općem ishodu Drugog svjetskog rata, građani su dobili novu državu, Jugoslaviju, i godinama slavili 29. novembar kao njezin rođendan. Sve dok se nije raspala. Jugoslavija, mislim. Sada svih pet (a uskoro i šest, a možda će ih biti i sedam) državnica, koje su se izlegle iz bivše Jugoslavije, slave svoje personalne rođendane.

Prije neku godinu, nekolicina nas odlučila je da u jednom amsterdamskom baru proslavi rođendan nepostojeće države. Što iz šale, što iz nostalgije, što iz potrebe da se malo vidimo i “onjušimo”, emigrantska posla! U bar su u dogovoreno vrijeme stali curiti jugoemigranti, Hrvati, Bosanci, Srbi, Slovenci, Albanci, svi koji su se u Holandiji obreli zbog rata.

U jednom kutu za šankom sjedila su dva Bosanca. Jedan od njih je tobože ljutito gundao...

– E, jebem ti Tita u ludu glavu!

– Zašto?

– Pa, đe se, bolan, pravi zemlja u novembru!?

– Pa što?

– Da je bilo u maju, sada bi lijepo okrenuli roštilj...

Barmen – koji je takvu “masovku” očito vidio prvi put u svome barmenskome životu – upitao je.

– A što vi to, ljudi, slavite?

– Rođendan.

– Čiji rođendan?

– Rođendan bivše Jugoslavije.

– Titove diktature?

– Da, te, bivše...

– Čekaj malo, to znači da ste svi vi za diktaturu!? – zaškiljio je sumnjičavo barmen.

– Ne, mi smo za demokraciju – odgovorio je mirno Bosanac.

– Pa zašto onda slavite dan kada je diktator došao na vlast?!

– Zato što nam je s diktaturom došla demokracija.

– Vi ste ludi! – promućao je barmen.

– Da, mi smo ludi – odgovorio je mirno Bosanac.

Kako sada – kada krenu tzv. opće istine, potpomognute medijima i uvjerenjima masa – pokušati nešto drugo reći? Kako jednome barmenu objasniti da su stvari stajale malo drukčije nego što on misli, kada ni sami više nismo sigurni da su stajale drukčije nego što to barmen misli. Nismo li i mi sami – za volju života koji teče dalje – retuširali osobnu povijest, približivši je tzv. općoj istini.

Kada sam u vrijeme rata u Jugoslaviji pokušala jednoj zapadnoevropskoj znanici objasniti što se to događa, ona me nestrpljivo prekinula:

– Nama se takva stvar nikada ne bi mogla dogoditi! – rekla je, upotrijebivši *takva stvar*, valjda da riječju *rat* ne bi uprljala usta.

– Zašto?

– Zato što imamo demokraciju! – rekla je uvjerenom. Umjesto da se ona sažali nada mnom, ja sam se naglo sažalila nad njom. S takvim pravovjernim tonom mogla je reći i “Zato što imamo komunizam”. Ne bi bilo razlike, i ništa ne bi mijenjalo na stvari.

U komunističkim diktaturama obični ljudi nisu bili tako ideologizirani (kao što to moj barmen, pretpostavljam, misli), većina je, baš kao i svugdje drugdje, gledala kako da preživi. Pa ipak, diktature su, ako ništa drugo, bile besplatne škole političkoga osvještjenja: i nepismena čistačica imala je “politiku” u “malome prstu”. Ljudi su da bi preživjeli bili prevejanci i prefriganci, lažovi (*homo duplex, homo sovieticus*) i ulizice; izvodili su svoje male političke “slalome” s neobičnom elastičnošću; svakodnevno su hodali po tankoj žici iznad provalije, bili su fleksibilni; tja, život u diktaturi nije bio lagan. Da, bili su kompromiseri, potkupljivci, gadovi, sve su bili, samo se jedno ne može reći: da nisu bili politički osviješteni. Lovili su političke nijanse kao muhe u letu, poznavali signalni sistem, novine su znali i štampati i čitati “između redova” sa zadivljujućom pronicljivošću. Svi su, naravno, držali “figu u džepu” i snishodljiv osmijeh na licu, brzo su naučili da budu licemjeri. Jugoslaveni su, doduše, bili politički tuplji od Čeha, Mađara i Poljaka, naprosto zato jer su u “Titovoj diktaturi” živjeli nemjerljivo bolje. Ulijenili su se, izgubili reflekse, možda su zato i propustili da vide signale svoje predstojeće katastrofe.

Vratimo se našem barmenu. Kako sada da barmenu objasnim da se u novoj, postkomunističkoj demokraciji, u “demokraturi”, moram boriti za prava koja sam u komunističkoj diktaturi imala bez ikakve borbe?! Pravo na jednakost među spolovima; pravo na abortus; pravo da u školi *ne pohađam* vjeronauk, ako to neću; da *ne nosim* križ oko vrata, ako to neću; da se *ne izjašnjavam* koje sam nacionalnosti, ako to neću; pravo da *ne mrzim* Drugoga, ako to neću; pravo da glasno kažem da možda nisam živjela obasjana vatrometom demokracije, ali nije baš bilo ni suviše mračno, uostalom, u komunizmu je *elektrifikacija bila na prioritetnom mjestu*, nije li? Kako da, dakle, povratim svoja prava stečena u komunizmu, a da pritom ne moram snositi i grube posljedice: gubitak posla; gubitak javnog glasa; gubitak zubara (koji je postao osobni zubar predsjednika Tuđmana, a meni se gadilo da dijelim zubara s predsjednikom države); gubitak ginekologa, koji je, igrajući tenis s predsjednikom, postao ministar zdravstva; gubitak prijatelja koji tvrde da su dosada bili slijepci i da su

napokon “progledali”; gubitak pedikerke koja je u salon objesila Pavelićevu sliku (a ja ne dopuštam da mi režu nokte i pritom me prisiljavaju da buljim u fašistu); gubitak vodoinstalatera, koji više ne popravlja pipe “Srbima, Ciganima i Jugonostalgičarima”; gubitak urednika, koji je u međuvremenu postao šef policije; gubitak izdavača, koji je u međuvremenu odlučio da živi na račun petog izdanja *Mein Kampf*.

Dvije ruske Lolitese – Lena Katina i Julija Volkova – zapalile su prije tri godine tradicionalnu *Eurosong* Evropu sa strastvenim ljubakanjem na sceni. Mnogima se to dopalo kao mala prezentacija nove, seksualno oslobođene Rusije (jer u vrijeme komunizma nije bilo ni banana, pa, valjda, ni lezbijki). Lezbijčice su planule na medijskoj pop sceni kao šibice i isto se tako brzo ugasile. Onda im je, valjda, njihov *image-maker* sugerirao da se malo redizajniraju. Katina krenula je u medijsku kampanju, izjavivši da nije lezbijka, da je ljubakanje s muzičkom partnericom bio tek jeftini medijsko-promidžbeni trik, da je trenutno duboko zagazila u pravoslavlje, da čita Dostojevskoga i da svaki dan vježba klavir. Sve to nije ostavilo osobit medijski dojam, pa su djevojčice odlučile da se, za promjenu, malo “politiziraju”. Volkova je na nekom američkom TV programu viknula “*Fuck the war!*”, misleći, valjda, na rat u Iraku, iako se to ne može sa sigurnošću reći, što, navodno, nije bilo dobro primljeno.

Sve u svemu, rezultat djevojačkih napora u redizajniranju ovih dana kola *You Tubeom*. Muzički spot se zove “Jugoslavija”. Katina pjevuši tužnu pjesmicu, a pritom se redaju kadrovi čije porijeklo nitko, ni uz najbolju volju, ne može dešifrirati. Između kadrova neke vode, nekih eksplozija, nekih zalazaka sunca, nekog cvijeća, neke djece i nekih vojnika, pojavljuje se i crnokosa Volkova koja je zadužena da personificira Jugoslaviju. Njezino ljepušno lice prekriva cijeli ekran. Ni njoj, niti ikome drugome ne pada na pamet da ona sa svojim ramencima skriva sve one mračne i masne glavurde lokalnih ubojica i krimosa. Zašto bi joj to padalo na pamet, zašto bi ona ili bilo tko drugi dovodio u vezu stvari koje su posve udaljene jedna od druge.

Like a confused dark-eyed girl, you stand on the other side, but to reach over to that side, I can not, I can not, I can not. Forgive me, my sister, Yugoslavia, because death came with the spring's rain. Because I didn't come to your rescue, forgive me, my sister, Yugoslavia...

Jugoslavija je evidentno Srbija. “Sestra Jugoslavija” je, još evidentnije, pravoslavna Srbija. Tekst pritom tuguje zbog smrti Velikoga Brata i priziva Sovjetsku armiju, onu iz davne 1949. godine, kada je postojala realna opasnost da će Sovjeti okupirati Jugoslaviju, da bi je *spasili*, kao što su *spasili* i druge zemlje istočnoga bloka. Sada su, međutim, druga vremena, *sorry, ty prosti menja...* Kako se dogodilo da se mrtvi Veliki Brat – prešavši svjetlosne godine – uvukao u stihove modernih ru-

skih Lolitesa, ne znam, i ne zanima me. To što me u cijelom slučaju brine je ignorancija privlačna lica, koja nateže žrtve rata u bivšoj Jugoslaviji kao žvakaću gumu i pritom pravi seksi balončice. Ni to me, zapravo, suviše ne brine. Brinu me medijski dometi tih balončića, popularnost koju video spot ima, mahom među mladim bivšim Jugoslavenima i mladim Rusima. Ni oni, baš kao ni njihovi pop idoli, pojava nemaju *Who-is-Who* u cijeloj stvari.

Moj barmen bi odmah stao u obranu i izvukao iz rukava uobičajeni adut: one slasne televizijske kadrove – koji svaki put kad zatreba iskoče s ekrana kao vrag iz kutije – s grupom ojađenih starih ljudi koji na Crvenom trgu mašu olinjalim crvenim zastavama. Hoćete li reći da je ovo drugo bolje?! – pita me s pravovjernim tonom koji tako dobro poznajem. Ah, ne, ne želim ništa reći. Slažem se, stare komunjare, ružni ljudi nalik na kupus nikao na kakvom polju u blizini Černobila...

Pa ipak, ima jedna stvar koja mi se čini opasnijom od starih ljudi koji su rasli u diktaturama i zbog opće ideološke zagađenosti danas sliče na ružan, deformiran kupus. Koja je to stvar?! Hm, mnogi mladi ljudi, konzumenti demokratskih sistema – i onih zapadnih i ovih novih, istočnih – zadovoljna djeca demokracije, mladi ignoranti ispražnjeni od svake ideologije, osim ideologije uspjeha. Ugodno zavaljeni u demokraciji, kao miševi u siru, oni – dokono grickajući sir – složno rade na nekoj budućoj golemoj rupi. Možda me zabrinjava ta buduća rupa, jer *na mladima svijet ostaje* (posljednje mi suflira iz groba mrtvi komunizam). Jer iz nje, iz te prazne rupe, mogla bi jednoga dana niknuti poslušna vojska i staviti se bez krzmanja u službu nekih budućih manipulatora. Manipulatora, kažem, ne moraju čak biti ni diktatori.

MARLENKA

Film irske režiserke Amy Rowan *Adam & Paul* prikazuje jedan dan u životu dvojice dablinskih besposličara, alkosa i narkomana. Mladi ljudi s dna, koji kao da su ispali iz kakve Beckettove drame, lutaju današnjim, evro-Dublinom u potrazi za novcem, drogom i alkoholom. Na klupi u parku, gdje žele dvojica prisjesti, sjedi odeblji, crnomanjasti tip s crnim brčićima, sa zlatnim zubom koji svaki čas bljesne iz usta, sa zlatnim lancem oko vrata i seljačkim kalpakom na glavi.

– Vi ste Rumunj, zar ne? – pita slabim glasom jedan od propalica. Tip na klupi se ljutne, a onda ispaljuje dugu i oštru paljbu optužbi protiv “fucking” Iraca koji misle da je svaki “fucking” stranac u Irskoj “fucking” Rumunj.

– Pa što ste onda?

– Bugarin! – ispaljuje ponosno Bugarin, i nastavlja tiradu o tome kako je Bugarska predivna zemlja, samo Irci o tome nemaju pojma, i kako je Sofija krasna (Je li to vaša mama? – pita bezazleno Irac), i kako u Irskoj vječno pada kiša, a u Bugarskoj sija sunce...

– Pa što onda radite ovdje? – pita propalica.

– A što vi radite ovdje? – ispaljuje Bugarin.

Iraska nije puna Rumunja i Bugara nego Poljaka. Za nedavnog boravka u Irskoj poljski jezik dočeka me već na dablinskom aerodromu, gdje su aerodromski radnici, Poljaci, izašli napolje da popuše skupu cigaretu. Da, Poljaci su “okupirali” Irsku. Čak je irski *Evening Herald* nedavno odlučio da štampa redovni dodatak, *Polski Herald*, za onih dvjestotinjak tisuća Poljaka koji trenutno žive u Irskoj. Tu su i Litvanci, Česi, svi oni naplavljuju obećanu zemlju Irsku, baš kao što su Irci tokom pet stoljeća svoje iseljeničke povijesti naplavljivali Ameriku. Iako sada žive dobro, ni veseli Irci ne stoje na mjestu. Priča se da oni koji imaju puno para kupuju stanove i kuće u Dubaju, a oni s malo para stanove i kuće u – Bugarskoj i Rumunjskoj!

Čini se da su EU formule o ekonomskoj fluidnosti i mobilnosti radne snage stavljene u puni pogon, ili je barem tako sve dok se svi drže svojih mjesta. Drugim riječima, dokle god mlada Litvanka radi kao konobarica, a Poljak kao vodoinstalater, stvari su OK. Kao što je OK da je svaki crnopusi tip s brčićima i zlatnim zubom identificiran kao Rumunj. Čim se ispostavi da je tip u stvari Bugarin, nastaje lagana zbrka. A kada se uspostavi da je tip ustvari “Traveler” – što je eufemizam za irskog ciganina – stvari postaju napete kao odnosi između Srba i Hrvata.

Tako se nekih tisuću Poljaka navodno prijavilo za posao u RUC-u, britanskoj kolonijalnoj policiji u Sjevernoj Irskoj. Irski republikanci odmah su objavili protestnu notu kojom izražavaju dobrodošlicu svim migrantima bez obzira na rasu i vjeru, ali su duboko zabrinuti zbog Poljaka koji se, kao plaćenici RUC-a, zapravo involviraju u svađu koja nije njihova. Poljaci, kaže se u izjavi, mogu naći bolji način da se integriraju u irsko društvo od “kolaboracije s okupatorskim snagama”, a cijela stvar je još teža, jer su Poljaci katolici kao i Irci. Hoće li sjeverno irski “plaćenici” ojačati za hiljadu Poljaka, ne znam, ali slučaj svakako potiče EU imaginaciju vezanu uz slične probleme koji bi mogli iskrsnuti u skoroj budućnosti.

Teza o boljim načinima integracije emigranata u društvo prilično je mutna. Ne znam kako je u Irskoj, ali znam da u Holandiji istočnoevropski diplomirani liječnici ne mogu naći posao. Njihovi fakulteti i visoke specijalizacije ne vrijede u Holandiji ni pišljiva boba. Ukoliko se odluče da ostanu liječnicima moraju u školu ispočetka, ili gotovo ispočetka. Jedan je holandski novinar napisao knjigu, istinitu reportažu o tome kako je bezuspješno pokušavao zaposliti vlastitu ženu, vi-

sokokvalificiranu liječnicu s ruskom diplomom. Da li je holandska medicinska edukacija bolja od istočnoevropske? Pretpostavljam da nije. Je li drukčija? Nije. Holandski liječnici, potpomognuti krutim holandskim zakonima, naprosto štite svoj teritorij. Poznajem Beograđanina, s dvije liječničke specijalizacije, koji je konačno našao posao kao – bolničarka.

Što se Marlenke tiče, ona o svemu tome pojma nema. Ni o Poljacima maskiranima u sjevernoirske policajce, niti o ruskoj ženi holandskoga novinara koja je, navodno, još uvijek bez posla. Marlenka je zalutala u Amsterdam preko nekog belgijskog tutti-frutti, new age, budističkog centra (a kako je tamo dospjela, ne znam), gdje je upoznala nekog dečka iz Negotina. Dečko ima dvojicu braće koja žive u Amsterdamu. Vrijedni momci zlatnih ruku, ovamo su došli prije Poljaka, također vrijednih momaka zlatnih ruku. Marlenka poznaje svu trojicu braće, zna i njihovu mamu, koja s vremena na vrijeme posjeti sinove i ostane po mjesec dana. Sinovi su dobri momci, prije spavanja okrenu koju stranicu Biblije, što je u svakom slučaju drago njihovoj mami. Jedan Negotinac po cijele dane farba stanove, a subotom i nedjeljom pleše salsu, završio je čak i plesni tečaj. U međuvremenu je upisao i školu shiatsu masaže. Marlenkin Negotinac popravlja bicikle. Treći brat, koji nije radio ništa, nego je samo obilato duvao hašiš, vratio se nedavno mami u Negotin.

38 Sve u svemu, zato je Marlenka umjesto holandskoga naučila srpski. Iako dečka nisam upoznala, sve si nešto mislim da nije vrijedan malog prsta na njezinoj ruci. Jer Marlenka je visoka i tanka kao breza, prozirna, mliječna tena, svjetloplavih očiju, prava sjevernjačka ljepotica. Jedino su joj šake velike, crvene i otečene, baš kao da je netko gadno pogriješio nasadivši ih na Marlenkine nježne ruke. Marlenka čisti na crno u nekom amsterdamskom jeftinom hotelu. Čistiti u jeftinom hotelu znači provesti pola dana s nosom uronjenim u ljudska govna. A i šefica je zla baba, prema svima njima – Marlenki, jednoj Bugarki, jednoj Hrvatici i jednoj Srpkinji – odnosi se kao prema roblju. Marlenka ponekad sprema i po kućama, u slobodno vrijeme izrađuje dražesne male torbice, za oko vrata. Marlenka brine za svoju porodicu, djeda, osobito voli djeda, i za svoju novostečenu porodicu, saživljava se s negotinским pričama, iako u Negotinu nikad nije bila, priprema braći ljekovite pileće juhice, kad se ovi razbole. Marlenka brine i za svoju malu “holandsku” porodicu: za kornjaču, zeca i mačku koji stanuju s njom u minijaturnom stanu u Amsterdamu. Zec i mačka jedva čekaju da ona dođe kući, i naj sretniji su kada im dopusti da spavaju s njom. Pa ipak, Marlenka nije posve bez svojih snova. Po bljesku njezina oka vidi se da nije obična cura. U Marlenki se nešto komeša, iako zasada ne zna točno kamo bi krenula, nalijevo ili nadesno...

Jednoga dana Marlenka mi je rekla...

- Odlučila sam da krenem nagore...
- Kako nagore, Marlenka?!

Upoznala je slučajno neke ljude iz uličnog lutkarskog kazališta, glumcima je trebao netko tko će stati na štule, i Marlenka se prisjetila svoga djeda koji ju je zabavljao hodajući na štulama, i rekla: Ja ću! I, gle, stala je na štule, istina, ispočetka se opasno ljuljala, ali sada hoda na štulama kao što riba pliva u vodi. Marlenka je kostimirana u žirafu. Glava joj je u oblacima, a negdje dolje komešaju se zločesta šefica hotela, njezini Negotinci, njezini zec, mačka i kornjača, njezini u Poljskoj, mama, djed... Za novac koji zaradi hodajući na štulama svima kupi po neku sitnicu: kornjači terarij, zecu mrkvu, mački lopticu, Negotincu šal, meni malenu košaricu izrađenu od šiblja... I nije važan novac, nego to kako se Marlenka osjeća. A gore, s glavom u oblacima, s pogledom udaljenim od zemlje nekih dva i po metra, ako ne i više, Marlenka se osjeća kao netko tko je konačno dostigao visinu koju i zaslužuje. Neki Holanđani misle da je Marlenkina integracija u holandsko društvo uspješna. Jedino što joj zamjeraju kao žirafi je detalj: nije naučila – holandski.